

MESZESEK Hagyományos iparúzés Vargyason

1. Bevezető

Az 1820-as udvarhelyszéki parasztvallomásoknak az erdővidéki Vargyasra vonatkozó adatsoraiban olvashatjuk, hogy a falu előljárói a kérdezőbiztosok érdeklődésére a mészégetéssel kapcsolatban így nyilatkoztak: „mészet rakni falunkba(n), s azt eladni akárkinek is szabad, úgy szenet is égetni. Szoktunk is egy keveset.”¹ A farkaslaki szénégetést vizsgáló kutatásunk² során figyeltünk fel arra, hogy a bizonyíthatóan több évszázados, lokalitáshoz kötődő³ népi mesterség jövedelmét – az adózás kikerüléséért – ugyanezen felmérés során elhallgatták a farkaslaki vallomástevők.⁴ A mai közvéleményben már a több évszázados iparúzési gyakorlat miatt Homoródalmás és Homoródkarácsonyfalva, de kiemelten Vargyas neve összeforrott a mészégetéssel.

A Vargyasra és környékére irányuló néprajzi kutatásom során a mészégetés mesterségének a kialakulását, gyakorlását, elterjedését, a mészégetés technikájának, eszközkészletének vizsgálatát és dokumentálását végzem.⁵ A szakirodalom számbavétele mellett három völgy (a Vargyas- és Hagymás-patak, Kövesútfeje), illetve a Rika és a környékbeli erdőségek mészégető helyszíneinek dokumentálása, felmérése is megvalósult.

¹ TAKÁCS Péter 2001a, 60.

² KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225.

³ A 20. századtól kezdve erre az iparra is az egyre hangsúlyosabb mobilitás a jellemző.

⁴ Vallomásuk alapján Farkaslakán „mész- és szénégetésbeli haszon nincs”. TAKÁCS Péter 2001a, 218.

⁵ A kutatás 2007–2008 között valósult meg, a dolgozat megszövegezése 2009 elején fejeződött be.

Kiemelten foglalkoztat a mészégetőiparban érintett csoportok (katlantulajdonos, napszámos katlanrakó, égető mester) történeti, gazdaság- és társadalomnéprajzi megfigyelése, leírása, a népi mesterség köre szerveződő életmódok feltárása és a sajátos életutak elemzése. Így a mészégető mesterségre vonatkozó, levéltári forrásokban, dokumentumokban és felmérésekben rögzített adatok közzététele mellett a felgyűlt adatokra építve néhány sajátos élethelyzet felvillantásával mutatok rá a tradicionális mesterség családban és közösségben betöltött szerepére, arra a generációk cserélődésével folyton megújuló folyamatra, amely során a mészégetés művelői sokrétű, egyidőben gazdasági és társadalmi *hasznot* termeltek. A kutatás második szakaszában mélyinterjúk révén kíséreltem meg felfedni a 20. századi mészégetés gazdasági hátterét és a termelési folyamat során aktivizált társadalmi kapcsolatok mozgatórugóit. A terepmunkák során több katlantulajdonossal (mészégető *gazdával*) és mészégetésből élő napszámos munkással készült részleteket megvilágító interjú.⁶

A természetkielő tradicionális tevékenység az alkalmazott munkastratégia, a kiépített kapcsolatháló, a kereslet és a termék értékesíthetősége függvényében az elért eredmény terén széles skálán mozog: biztosíthatja a) a szűk megélhetést, b) a tisztas jövedelmet, c) esetleg a gazdaságba visszaforgatható vagy szimbolikus javak megszerzésére fordítható többletet, profitot termel. Bár a 20–21. század fordulóján a mész iránti megugrott kereslet serkentő tényezőként hat, a mészakőbánya használatának tilalma és a természetvédők tiltakozása a felszámolást vetíti előre. A mészégetők a két véglet között megélhetésüket veszélyeztetettnek, termelő aktivitásukat alkalminak, bármelyik pillanatban megszüntethetőnek vélik. Talán ez a veszélyeztetettség is indítéka a kooperációnak, illetve annak az összetartozásnak, amelyet a *mészégetők* csoportnév is jelez. Az interjúk során egyérelművé vált, hogy a jelzett közösségi kohézió egyben aktív csoporttudatot is jelent. Dolgozatomban ennek a csoportnak a 20. századi mindennapjait elevenítem fel, és minthogy széles társadalmi kapcsolathálóra kiterjedő, nehéz fizikai munkát igénylő, a kifejezés legtágabb értelmében vett *emberpróbáló* tevékenységet vizsgálók, a termelés organizáltságának bemutatásán túl a mesterséghez kapcsolódó jellegzetesen emberi attitű-

⁶ A dolgozatban *dőlttel* kiemelt adatközlői idézetek saját gyűjtés eredményei. Az anyaggyűjtésben és a terepkutatás lebonyolításában nyújtott jelentős támogatásáért köszönettel tartozom Fehér János vargyasi művészettörténésznek.

dök közt a rivalizáló féltékenység és a konfliktusok is felvillantásra kerülnek. Az interjúkra alapozott értelmezést követően a vargyasi határ egykori és mai mészégető katlanjait mutatom be leírással és térbeli elhelyezésüket bemutató térképpel.

2. A források adatai

Kutatásomban a mészégetést történeti és területi vetületében, elterjedésében is vizsgálom. A történeti Székelyföld településeinek természetkielő népi mesterségei közt a mészégetés gyakorlása az 1820-as parasztvallomásokban önálló kérdéskörként is megjelenik. A dolgozat kezdő sorainak fényében úgy vélem, a vallomástevők az összeíráskor a mészégetés vagy mésszel való kereskedés helyi gyakorlatát úgy vallották be, hogy nem részletezték annak a helyi közösségben öltött valós gazdasági súlyát és társadalmi méreteit.

A mészégetésnek mint népi mesterségnek, természetkielő népi iparnak Vargyason nagyon hosszú idő óta számottevő gazdasági jelentősége volt, az állattartás és földművelés mellett alapvető megélhetési forrást jelentett.

Égetett mész használatára a Vargyas környéki erődök, építmények emelésénél már a kora középkorból vannak adatok. A Rika erdejében a régészeti ásatások során feltárt 12. századi toronyerőd romjai közt és körül talált nagy mennyiségű mészanyag arra utal, hogy a mészkeő kiaknázásának és hasznosításának gyökerei még ennél is mélyebbre nyúlnak vissza az időbe.⁷ További kutatások feladata lesz kideríteni, hogy a középkor és újkor folyamán kik, milyen típusú üzemszervezetben – családon belül, vagy mesteremberek összeállásával –, megrendelésre vagy eladásra foglalkoztak a fontos építőanyag előállításával.

2.1. Egyházi források

A fennmaradt történelmi, művelődés- és művészettörténeti értékű forrásokban számos adat jelzi, hogy a falu környékén a mészkeőtelepek adottságait kihasználva a vargyasiak mellett más, környező falvak

⁷ „A köveket forrómésszel kötötték össze, míg a falfelületen maradt hézagokat mészhabarccsal töltötték ki.” BORDI Zsigmond Loránd – DÉNES István 1999, 176.

mészégetői is dolgoztak. Fehér János művészettörténész a Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattárában végzett egyháztörténeti kutatásai során számos 19. század eleji, néprajzilag is jól hasznosítható adatot talált például a homoródkarácsonyfalvi mészégetők vargyasi tevékenységére vonatkozóan.⁸

[1]819. Die 13tia Aprilis gyűlés lévén⁹ a' Jakab Dávid házánál a prim[arius] curator Szolga Miklos és Szász Pál atyánkfia előll ülések alatt, az hol is az Eccl[esi]a tanátskozék, hogy mitsoda fundust lehetne tanálni mivel az építést folytathassák, mélyre határozottatott:

10: Hogy a' H[omoród] Karátsonfalváról bé jött Nagy János és Jakab János nevű mész rakoknak adatassék egy kas mészre valo fa, mélynek rakása lészen a' vargyasi erdőn Ketske Him alja nevű helyben. Igérék is Nagy János és Jakab János, hogy az kas mészre valo fáért fizetnek bé következő Pünköst napjára 30 ~ harmintz r[énes] forintokat az Eccl[esi]ának. Azonban a marhájokra olyan gondot viselnek, hogy azokkal az ottan valo szomszéd birtokosoknak kár nem tetetnek. Olly meg hagyással adgya ezen engedelmet a vargyasi Eccl[esi]a a H[omoród] Karátsonfalviaknak, hogy azért, hogy mostan a vargyasi határban meszet rakhatnak, jövődőben ne praetendálják az által magoknak az határt is.

20: Végeztetett az is, hogy ha meg efféle szükségre jőnének bé H[omoród] Karátsonfalváról betsülletes személyek, hasonló módon adattassék azoknak is mészre valo fa a fenn irt helyen és conditiok alatt.

[...]

40: H[omoród] Karátsonfalvi Lakatos János és Farkas Mosesnek szabadság adattatik, hogy a vargyasi határon Ketske Him nevű helyen a Kitsi Halomnál égessenek egy kas meszet harmintzkét karó kerüléssel, mellyre valo fáért fizetnek az falunak r[enensibus] fl[orenorum] 30, harmintz és négy negyvenes meszet in natura.¹⁰

Szintén a Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára tartalmazza azokat a feljegyzéseket, amelyek a vargyasi templomépítés munkálatai során a nyersanyagok beszerzésének, köztük szép számmal az építéshez szükséges nagy mennyiségű mész előállításának körülményeire is vonatkoznak.

⁸ Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára. Az innen származó átfirt dokumentumok önzetlen átengedéséért köszönet illeti Fehér Jánost.

⁹ E két szó a sor fölé besúruva. (Fehér János jegyzete.)

¹⁰ Egyházközségi jegyzőkönyv töredéke 1819–1844. Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára.

1818. Die 19a Julii Julii viszont a nevezett helyen gyűlés tartatván a Primarius Curator Szolga Miklos és Szász Pál atyánkfiai előll ülések alatt, kik által proponáltott, hogy állásfa, kő, fővény nintsen, melly mián az építés nem mehet, ugy téglá sincs. Mellyekre végeztetett:

10: Hogy minden ember állyon ki a' ki tett materialéknak hordására, hogy a' mián az építés ne akadályoztassék.

20: Minthogy a mész is éppen fogyatéknak vagy, és a' nép is arra nem szoríthatatik, hogy ki ki pénzen fogadott soldossal rakasson meszet a tapasztalat szerént, arra nézve végeztetett, hogy minden tagja az Ecclésiánknak szer szerént a' mész rakásra áljon ki porontsolat után, ki vevén a királyi szolgálatot és az udvari szolgálatokat, de az ilyenek is tartoznak minek utánna meg tették a' szolgálatot, utánna szolgálni az Eccl[esi]a dolgát. A mész rakásra ügyelő személyek léznek kőz akarattól való választás szerént Senior Máthé Ferentz és Ilkei Joseff atyánkfiai, ha kik pedig vissza vonok tanálkoznának, ki ki competens tisztnek be jelentessék.

Nyilvánvalóan az eklésia számára közmunkában végzett mészégetés nem volt az itteni lakosság legnépszerűbb foglalatossága, erre utalnak a feljegyzés fenyegető zárómondatai. Ezt támasztják alá a két évvel korábbról keltezett feljegyzés sorai is: Anno 1816. d[ie] 16ta Junii. A Máthé Moses gyalog katona házánál el végeztetett [...]: Hasonlólag mész rakni a kit ki porontsolnak és nem engedelmeskedik, minthogy igen igen rozsoszul mégven a mián a mész rakás, az olyan visszás személyt is a curatorok jelentsék bé tiszti büntetés véget.¹¹

Az viszont kiderül, hogy „soldos”-ok, pénzzel megfizethető mészégetők nagyobb számban működhetek a faluban, akik fizetség fejében esetleg előteremthették volna a szükséges meszet. Az a „porontsolat”, hogy az eklésia minden tagja kötelezően ki kellett vegye részét a mészégetésből, kétféle következtetés levonását engedi meg: a) több mészégető mesterember, „mészemester” dolgozott a faluban; b) a lakosság nagy része valamilyen szinten ismerhette a mészégetés technikáját, legalábbis ami a kő előkészítését és a berakás fázisait illeti.

¹¹ Vargyasi Egyházközségi Jegyzőkönyv töredéke 1813–1818. Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára.

2.2. Dokumentációs és levéltári források

A népi ipar területi szórását az egész Székelyföldről láttelelet nyújtó Cziráky-féle összeírás rajzolja ki. A Takács Péter szerkesztette többkötetes forrásközlésben végzett dokumentálódás alapján a történelmi Székelyföld székeiben mészégetéshez kapcsolódó tevékenységek (égetés, fuvarozás, kereskedés), vagy azoknak jogi akadálytalansága 1820-ban 36 településen bizonyítható. Természetesen számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy az egy-egy településen bevallott „égethetünk”, „kereskedhetünk” nemcsak a lehetőséget jelenti, hanem a tényleges iparújízást leplezi, a már korábban említett adóztatást elkerülve. Példa lehet erre az uzoni mészégetőké, akik 1808-ban a „...Nemes Szék Bámára, két Katlan Mebet most előre a Szék helylén a Bodza vize mellet, 16 ~ Tizenhat német forintokért ki éget, mely két katlanból 30 Mázsa méb ki jöjjön...”¹²

Az időközben terebélyesedő szakirodalmi tájékozódás során sem bukkant fel újabb székelyföldi településnév a mészégetéssel kapcsolatban, amiből arra következtettek, hogy területi szórásban megközelítőleg teljes a parasztvallomások mészégetésre vonatkozó adatsora.¹³

2.2.1. Udvarhelyszéken:

Erdőfüle: „meszet, kinek tetszik, égethet, s égetünk is ritkán, de nem kereskedhetünk vele.”¹⁴

Olasztelek: „meszet, kovácsszenet nem égetünk, hanem meszet a szomszéd falukból némelykor veszünk, s azzal kereskedünk.”¹⁵

Száldobos: „Meszet falunkban égetünk, mellyel kereskedhetünk.”¹⁶

Vargyas: „meszet rakni falunkba(n), s azt eladni akárkinek is szabad, úgy szenet is égetni. Szoktunk is egy keveset.”¹⁷

Székelydália: „Meszet itten az határon, ámbár nem égettünk is, mégis

¹² SÁLvt F. 28. I/3, 4, 4 verso. Az adat átengedését Szőcsné Gazda Enikőnek köszönöm.

¹³ Az Erdély más vidékein zajló mészégetésről azonban több adat is tanúskodik: „*Esztenakat is csinaltanak s mind magok Juhait s mind másokét fizetésert ott tartották, és Mész vermeteket csinálta(na)k, meszet égette(ne)k.*” (1692, Küküllő vidék), EMSZT 1978, 576; „*Szabad léssen... két katlanra valo mész kőveket minden esztendőben rakottatni, és a Mérai erdőről le dőlt Fákka Tőkékkel, és egjebb alacson némű fákkal ki égetni*” (1775, Kolozsvár), EMSZT 1982, 611; „*A folti erdőn éppen most ég két mész kementze*” (1792, Bencenc, Hunyad m.), EMSZT 1978, 564.

¹⁴ TAKÁCS Péter 2001a, 47.

¹⁵ Uo., 54.

¹⁶ Uo., 56.

¹⁷ Uo., 60.

a közelebbi helységektől, az holo(t) égettetik, megves(s)züik és azzal kereskedünk.”¹⁸

Homoródalmás: „mészégetés folytattatik. Kovács mesteremberek pedig eleget égethetnek a magok szükségére szemet, úgy hamuzsír is főzetik.”¹⁹

Homoródjánosfalva: „Mésszel kereskedünk oly formálag, hogy a szomszéd mészégető faluktól megvásárolván, kereskedés véget(t) az alsóbb helységekre visszük.”²⁰

Homoródkarácsonyfalva: „Az mészégetés itten, ez helység határán folytattatik, melyből a colonusok is kereskednek vele gyakorta. [...] A mészégetésre nézve használhattuk colonusokul az közerdőt, kivéven a titulált özvegy Dimény Joseffné asszony colonusait...”²¹

Lövéte: „A mészégetés, igen ritkán, itten némely emberektől folytattatik. Szénégetés is folytattatik vashámorok számára. Bővebben azok által, az kik vasat csinálnak.”²²

A felsorolt településeken kívül Udvarhelyszéken még *Oklánd*, *Homoródszentpál*, *Homoródvárosfalva*, *Homoródszentpéter*, *Homoród-újfalva*, *Homoródadásfalva*, *Homoródkeményfalva* lakói úgy kereskednek mésszel, hogy azt a szomszéd falvak mészégetőitől veszik, maguk nem égetnek.

2.2.2. Háromszéken ekkoriban égettek meszet *Kökös*, *Tálpataka*, *Zalán* (itt kereskedtek is vele), *Polyán*, *Pürkerec*, *Zágon*, *Apáca* településeken. *Aldoboly*, *Illyefalva*, *Eresztevény*, *Uzon* és *Felsőtorja* előljárói nyilatkozatukban csak a mészégetés jogi akadálytalanságára utaltak („meszet égethetünk”), a mesterséggel való élésre nem.²³

2.2.3. Csík-, Gyergyó-, Kászonszék és Aranyosszék falvai közül *Csíkszentdomokos*, *Csíkszentmihály*, *Csíkszenttamás*, *Vasláb* és *Csegez* előljárói nyilatkoztak a mészégetés gyakorlásáról, *Gyergyóremete*,

---

¹⁸ Uo., 65.

¹⁹ Uo., 74.

²⁰ Uo., 79.

²¹ Uo., 82–84.

²² Uo., 89.

²³ Uő, 2002a.

Gyergyószentmiklós és Tekerőpatak vallomásteveői csupán az ahhoz való jogot ismerték el.²⁴

2.2.4. Marosszék egyetlen településének előljárói sem jeleztek mészégető tevékenységet.²⁵

A lista alapján látható, hogy nem elszigetelt népi mesterségről van szó, hanem a természeti adottságok függvényében széles körben kiaknázott megélhetési lehetőségéről, amelyet a 19. század első harmadában a fenti forrás tükrében a történeti Székelyföld 36 településén kihasználtak. Ezek közül a mészégetéssel kapcsolatban a legtöbbször előforduló településnevek: Homoródalmás, Homoródkarácsonyfalva, Vargyas, Csíkszentdomokos, Pütkeréc.²⁶

3. A természeti feltételek

A mészégetés mesterségének kialakulásában a természeti adottság, a nagy mennyiségű mészkő jelenléte és kiaknázhatóságának felismerése játszott döntő szerepet. A falu határában és az azt körülölelő hatalmas erdőségekben mindenünnen előbukkanó mészkőtömbök alapot teremtettek e nagyarányú népi iparnak, amelynek széles körű gyakorlásával Vargyas szakosodott központtá vált. A mezőgazdaság és az állattartás mellett a mészégetésből származó haszon a vargyasi háztartások számára pénzzel, a cserekereskedelem révén pedig hiányzó gazdasági és kézműves termékekkel való ellátottságot jelentett.²⁷ Az erdő és a terméketlenként számontartott 7324 hold nagyrészt mészkősziklás terület, amely kiakná-

²⁴ Uő, 2002b.

²⁵ Uő, 2001b.

²⁶ A Székelyföld déli pereméhez közel eső terület, a Barcaság, pontosabban a háromfalusi Pütkeréc mészégetői gyakorlatáról több leíró forrás is tudósít. „Pütkeréc már a meszek hazája, az itt égetett meszet messze földre elhordozzák a hangos »csángató« lovas szekeikkel. DÁVID József 1941, 137.

²⁷ A 19. század utolsó harmadában Vargyas község földbirtoka a következő művelési ágak szerint oszlott meg: szántóterület 2069 hold, rét és kert 2505 hold, legelő 193 hold, erdő 6909 hold, terméketlen terület 415 hold. Összes birtok: 12 091 hold. Ezzel a birtoknagysággal Vargyas Udvarhelyszék nyolcadik legnagyobb településének számított (megelőzte Zetelaka 32 793 holddal, Füle 22 051, Oroszhegy 20 280, Homoródalmás 19 668, Lövete 18 457, Korond 13 150 és Oláhfalva 12 422 holddal). KOZMA Ferenc 1879, 147–150.

zási lehetőségként kínálkozott az itt élő emberek számára. A legelők egy részét a mészkőszikláktól éppen a mészégetésre való összegyűjtéssel tisztították meg.²⁸

A régió ipari mennyiségben hasznosításra ajánlott mészkőtelepeit a Székelyföld természetrajzi és gazdasági potenciálját számbavevő jelentős munkák mind említik. Felmérhetetlen mennyiségű a „...mészkő a két Homoród és Vargyas vize felső területén és Csikmegyében (Borszék, Szent-Domokos stb. környékén)...”²⁹ Ezen a vidéken „Valósággal minden lépésre más és másfajta kőzet kerül a szemünk elé. A vízvázlatzó lágy, fiatal homokos, agyagos képződményei után (szarmatakorszakbeli tengeri lerakódások!) a kőbányával megtámadott vörös-tarka Hagymás kőszikláját találjuk.”³⁰

A hegyvonulatnyi mészkőtelep különböző minőségű nyersanyagával nemcsak Vargyas, hanem a környék mészégetőinek is bőséges alapanyagot szolgáltatott. „Egy igen változatos felépítésű terület ez, amelyben a mészkövek is rendkívüli sokféleséggel vesznek részt. Legidősebbeknek itt mindenesetre a színükkel is feltűnő vörös tarka, triászkoruakat tekinthetjük, amelyek a Hagymáson átvivő út mellett hatalmas szirt alakjában állanak kint a felszínen. A Vârghiş patak mellett már egyöntetű vörös színű padokban jön elő, ép úgy Racoşul de Sus mellett a Nádas patakban a Somos sziklák tövéen. [...] Nagyobb elterjedésűek a fölējük telepedő sűrű színű jurakori szirtek, amelyeknek nem lévén oly nagy vastartalmuk, a mészégetésre váltak be [...]”³¹

A 19–20. századok fordulóján megjelent *A Székelyföld kincsei* című helyzetfelmérésében Hoffmann Géza már ipari mennyiségű mészkőki-termelést jegyez a vargyasi telepekről: „Erdővidék különösen fa-, mész-, téglá-, kő-anyagokban igen gazdag, és ebben a tekintetben a vállalatok szerencsés helyzetben vannak. [...] Az építési célokra szolgáló mész a rákosi, vargyasi mészhegyekből nagy mennyiségben termeltetik, téglá és fődőcserép különösen a bacsoni talajból készül élénk kereslet mellett.”³²

²⁸ „Ezelőtt a mészégető legelőkről, erdős területekről vágták ki a földből, keresték azokat a megfelelő kőveket [...]” GAZDA József 1993, 34.

²⁹ KOZMA Ferenc 1879, 23.

³⁰ DÁVID József 1941, 114.

³¹ BÁNYAI János 1938, 91. A települések román nyelvű tükörfordításainak erőltetett használatát a két világháború közötti román belpolitikai (asszimiláló) törekvések magyarázzák.

³² HOFFMANN Géza 1901, 33.

A vargyasi ember nemcsak a 19–20. századok fordulóján, hanem ma is bebiztosítottan tudja a mészégetés alapanyagát: „Itt nálunk a vargyasi területen nevezetes a hagymási mészkőbányánk, hatalmas mennyiségű mészkő van ott, aztán az egész Csudálókó.”³³

4. Mészégetés Vargyason és környékén

Az Udvarhelyszékre vonatkozó 19. századi leírások kiemelten két települést, Homoródalmást és Homoródkarácsonyfalvát jelölik a mészégetők messze földön híres falvaiként. „Hammuzsír főzésben, vas hámorok művelésében, szappan készítésben, mész égetésben, ’sat. áll, melyekből, és ezek mellett néhány mértföldnyire kiterjedő tulajdon legelőjük, ’s erdőikből esztendőnként szép hasznót, ’s jövedelmet vesznek-bé az Almásiak; azért is nagyobbára veres fedelű kő házakat szoktak, ’s szeretik lakósokra építeni, nem pedig oláhos kunyhókat.”³⁴

Jánosfalvi Sándor István az 1830-as években tett utazásainak feljegyzésében nemcsak a karácsonyfalvi mészégetést említi, de a kemény törvényű „mészégetői kultúrára” is jelzéseket tesz két eset elmesélése által. Példaként „csak a mész hordozásával egybekötött rosszak közül említek egyfélét: Egykor a karácsonyfalviak társaságosan szegődség következtében egy néhány szekér meszet vivén ki a Maros mellé egy udvarba, ott egy udvari tiszt önhaszont kereső máliciája miatt megcsalták őket, a meszesek eljöttek, de a roppant takarmányos csűrkert megfizetett, mert egy más újjal felgyújtották azt.”³⁵ Orbán Balázs nagyszabású művében Erdővidék bemutatásánál nem tesz említést Vargyas mészégetői hagyományáról.³⁶

Háromszék vármegye iparának 19. század végi számbavételénél sem jeleztek mészégetői tevékenységet (ti. Vargyas Udvarhelyszékhez tartozott).³⁷

Udvarhely vármegye monográfiájában szintén utalásszerűen történik említése ennek a fontos helyi iparnak: „Almás Karácsonyfalvával együtt

³³ GAZDA József 1993, 34.

³⁴ ORBÁN István, H.ALMÁSI és LÖVÉTEI 1832, 123–125.

³⁵ SÁNDOR István, JÁNOSFALVI 1942, 43.

³⁶ ORBÁN Balázs 1868, I, 88–95, 227–229.

³⁷ POTSA József 1899, 164–167.

meszet állít elő.”³⁸ A két Homoród mente jövedelemszerző tevékenységeit számba vevő munka Karácsonyfalvát emeli ki, ahonnan a megtermelt meszet szétfuvarozzák a Mezőségekre.³⁹

A klasszikusnak számító tárgyi néprajzi monográfiákban e mesterség leírása eléggé szűkszavú: „a mészégetés 8 faluban fontos foglalkozás ma is.”⁴⁰ Vámszer Géza anyagi kultúrát bemutató kötetében a házépítés kapcsán kiemelten foglalkozik a mészégetéssel, Csíkra vonatkozó megállapítása szerint ez „a népi kismesterségeknek értékes ága. Szinte minden községben volt s ma is van egy-két vagy több mészégető kemence, katlan vagy tüzelőhely.”⁴¹ Általánosnak tartja ugyan a mészégető kemence felépítését és az itt alkalmazott mészégetési technológiát, a szakirodalmi tájékozódásunk során került analógiák fényében azonban különlegesenek, az udvarhelyszéki és az erdővidéki típusoktól eltérőnek mondhatjuk ezeket a vaslábi, csíkszentdomokosi és csíkszenttamási katlanokat (melyeknek rajzait is közli) és ezek működtetését. Leírása szerint rakáskor a mészkövek közé fahulladékot szórnak, a katlanba berakott mészkövet pedig földdel fedik be, amelyen 10–15 szellőztető lyukat hagynak,⁴² akár csak a szénégetők. Vámszer mészégető katlanokat ábrázoló rajzain kívül Csíkszentdomokosról egy korábbi kiadványban gyenge minőségű fénykép is közöltek.⁴³

Az egykori udvarhelyszéki, a Vargyas környéki és a Csíkban gyakorolt mészégetés legátfogóbb tematikus ismertetéseit Kardalus János végezte el,⁴⁴ kevéssel utána erről a témáról Seres András közölt cikket.⁴⁵ Az anyaország határain kívüli magyarság néprajzának összefoglaló monográfiájára vállalkozó Balassa Iván egy évtizeddel később a mészégetéssel kapcsolatos rövid összefoglalását szintén Kardalus János leírása alapján

³⁸ JAKAB Elek – SZÁDECZKY Lajos 1901, 553.

³⁹ Bedó Júlia doktori értekezése, 1941. Idézi OLÁH Sándor 2001, 63.

⁴⁰ KÓS Károly, dr. 1972, 11.

⁴¹ VÁMSZER Géza 1977, 123.

⁴² VÁMSZER Géza 1977, 123–124; illetve a 91/1–3. rajzok a 128–129. oldalon.

⁴³ Csíkszentdomokosi mészégető kemencék címen (Victoria szöv. felv.). DÁVID József 1941, VI. lap.

⁴⁴ KARDALUS János 1980, 64–74; Uő 1981, 58–60. Vargyasi kutatásom tapasztalatai közel három évtized távlatából is ehhez az eredményhez állnak közel.

⁴⁵ SERES András 1983.

teszi. A hivatkozott szerző alapján csupán Homoródalmást és Karácsonyfalvát emeli ki a mészégetés „viszonylag ritka ipara” helyszíneiként.⁴⁶

Vargyason az 1800-as években a mészköbánya köztulajdonban, a közbirtokossági erdőben volt, itt fizetség fejében bárki égethetett meszet. A vargyasi közbirtokosság az 1930-as években nyitotta meg az új, hagyományos mészköbányáját. Az 1948-as államosításig a mésszel való foglalkozás két alapvető szakaszra oszlott: a mész előállítására (kiégetésére) és az áru értékesítésére.⁴⁷ A szénégetéshez hasonlóan itt is a szekeresség meglétével kell számolnunk, azzal a szakosodással, amely során a mészégető mestertől átvett szekér meszet egy–három hét leforgása alatt a szekeres távoli vidékek falvaiban értékesítette. Vargyason előállított mésszel kereskedtek a Mezőségen, Udvarhelyszék, Háromszék falvaiban, a Küküllők völgyében, Fogaras, Barcaság környékén. A mész ára az éppen aktuális piaci körülményektől függően változott, függött az adott esztendő gabona- és gyümölcsstermesének hozamától is. Általában egy szekér kőért (a kiégetett mészövet neveztek így) egy szekér gabonát adtak,⁴⁸ de meszet szívesen cseréltek borral, gyümölcssel is, amit aztán hazatérve értékesítettek.

A mészégetés céljából nyitott fejtést 1948-ban a kommunista hatóságok államosították,⁴⁹ a hivatalos termelés néptanácsi keretek között zajlott tovább, de biztos megrendelésekre az erdőségekben többen időnként titokban kiégettek egy-egy katlan meszet.

Vargyas határában az 1950-es évek elején több mészégető katlant építettek a kollektív keretei között folytatódó mészégetés számára. Az újonnan épült katlanokon kívül sor került a jó fekvésű, nyersanyagokhoz (mészköhöz és fához) és az úthoz közeli régebbi katlanok felújítására is. A termelészövetkezet által alkalmazott mészégetők szezonban az állami építkezésekhez szükséges meszet termelték meg. Ebben az időben az állami ipar, illetve az állami építkezések (gyár- és lakónegyed-építések) használtak el nagy mennyiségű meszet. Szászhomoródon állami átvevő központ működött, ahová a megtermelt mész egy részét szállították, onnan vasúton továbbították a megrendelés helyszínére.⁵⁰

⁴⁶ BALASSA Iván 1989, 192.

⁴⁷ BARABÁS Jenő 2001, 153.

⁴⁸ Uo., 153.

⁴⁹ Uo., 154.

⁵⁰ KARDALUS János 1980, 71.

Az 1970-es években Vargyason egy család engedélyt szerzett a mézskő kitermeléséhez és a mézégetéshez, a faluban magánvállalkozóként akkoriban kizárólag ők égethettek. Vásárhelyi János, az akkori maszek jól emlékszik, hogy sokan voltak a faluban, akik az ő engedélyén élődtek – a feketézők a távoli falvakban az ő nevében mutatkoztak be, s a felvett rendelésekre szállítottak. *Recsenyéden bémenyek az új házhoz, hogy vesznek-e meszet, azt mondják, nem kell, mert már leelőlegezték a vargyasi Vásárhelyi Jánosnál. Mondom, nézzen meg ember, én vagyok Vásárhelyi János!*⁵¹ Ebből is sejthetjük, hogy a hivatalos keretek közt folyó termelés mellett számos illegális, titkos égetésre került sor.⁵² A vargyasi mézégetők legjelentősebb vetélytársai a régióban a homoródmási termelők voltak, azon kívül számottevő mézstermelés folyt Torján, Csíkszentdomokoson, Vaslábbon, Torda vidékén.⁵³

A Székely Nemzeti Múzeum (SzNM) néprajzi dokumentumtárában található, valamivel későbbi, 1987-ből származó, Kovászna megyére kiterjesztett kisipari felmérés⁵⁴ adatai alapján Vargyason ekkor a néptanács intézményi szervezésében, annak megrendelésére égették a meszet, a termelés mértéke pedig 50–100 q/katlan/hét, éves összesítésben a mézstermelés 800–2500 q/katlan/év körül alakult. A termék területi szórása a statisztika szerint Kovászna, Hargita és Maros megyék, valamint Fogaras és Barcaság környékére terjedt. A felmérés készítői az erőtettett iparosítás eme végső szakaszában a kisiparág fejlesztési lehetőségeként még 1000%-kal (!) számoltak. Ugyanez a forrás utal a környező falvak mézégetőinek szervezeti formáira is, nevezetesen arra, hogy Homoródmáson szövetkezeti formában, Erdőfűlén magántermelőként állították elő a meszet (itt egyetlen termelőt tüntet fel⁵⁵). A statisztika készítői ugyanakkor

⁵¹ Saját gyűjtés.

⁵² Ezeket az összejátszásokat megengedő állami konjunktúra is lehetővé tette. A távoli erdőségekre visszahúzó, rejtett égetések mellett az ellenőrzés közös egyezség fejében szemet hunyt a mézégetők magáncélú tevékenysége fölött. Erre számos példa akad a szocialista típusú termelés idejéből. A mezőgazdaságra vonatkoztatva általában: OLÁH Sándor 1999; a mézégetéshez hasonló természetkiélő foglalkozások esetében lásd KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225. (szénégetés); KINDA István 2005, 147–170. (téglavetés).

⁵³ A Kis-Homoród mentén a karácsonyfalviak még kisebb mértékben foglalkoztak mézégetéssel, de a 20. század elején jobbára felhagytak vele. KARDALUS János 1980, 71–72.

⁵⁴ SzNM néprajzi dokumentumtára: *Studiu privind dezvoltarea industriei mici a valorificarii prin tipizare*. 1987.

⁵⁵ Ekkor Vargyason is csak egy magántermelő dolgozott.

specifikálták azt is, hogy a magánműhelyek vásárokon és házaló kereskedelem révén értékesítették terméküket.⁵⁶

4.1. ...itt örökéig mész vót...

Vargyas falumonográfiája a fő megélhetési források közt megemlíti a mészégetés mesterségét is: „a legrégebb időktől fogva a falu lakossága földműveléssel, állattenyésztéssel, fakitermeléssel és mészégetéssel foglalkozott”⁵⁷. A kollektív emlékezetben a mészégetés kezdetei az ismeretlen, majdhogynem mitikus előidőkhöz nyúlnak vissza: *...itt örökéig mész vót, ősidők óta. Vótak katlanok mindenfelé, s nem egy vót. Vót a Lokon, vót Alszegbe a falu végén, vót a Rikába, mindenfelé.* (3) Egy öreg mészégető az apjától úgy hallotta, hogy a mesterséget Vargyason egy valamikori meszes cigány honosította meg elsőként – eszerint valamikor a 20. század elején –, emlékeiben kutatva aztán rájött, hogy egykor maga is korábbi mészégető katlanok romjait fedezte fel. [Azt mondta, az apjától tanulta.] *Ő megtanulta vót akkor, azt se tudom, kitől, ő csak hallotta, nem jut eszembe, egy cigány égette. Nem jut eszembe minek hitták, má rég meghót.* [Cigány?] *Miska, na ő kezdte vót, valahol megtanulta a mészégetést. Tőle tanulta apám, tőle.* [S más nem volt akkor, mikor ez a Miska égetett?] *Nem, nem. Nem vót.* [Még azelőtt?] *Azelőtt ugye én nem es kérdeztem. Lehet, hogy égették. Azelőtt imitt-amott az erdőkön, volna egy a Kerek-hegy alatt, ott es vót egy katlan, ott künn, az oldalakba itt es, ott es kaptunk egy-egy helyet, ahol katlan vót s látszik, a mészke meg vót égetve, nem égett ki s kihányták, több helyt vót, több helyt. Itt Rikába ugyan kaptam én es két katlant, hol azelőtt égették, téglával ki vót rakva.* (1)

Idős mészégető gazdák visszaemlékezései szerint – akik azonosítani is tudták a 20. század elején tevékenykedő égetőket – az 1948-as államosítást megelőzően öt-hat mészégető dolgozott állandó jelleggel Vargyason, akik az erdők és a kitermelhető mészke szomszédságában elterülő közbirtokossági területeken épített katlanokban égettek. A termeléshez szük-

⁵⁶ SzNM néprajzi dokumentumtára: *Studiu privind dezvoltarea industriei mici a valorificării prin tipizare*. 1987. A kézirat lezárásakor előkerült egy újabb, szerző és évszám nélküli iratsomó, amelynek kéziratos és géppel készített feljegyzéseiben a mészégető katlanok méretétől az égetési technikákig vázlatokat találunk. A géppel írt jelentésből arra következtethetünk, hogy az információkat – a másik dossziéhoz hasonlóan – felsőbb utasításra állították össze. *Mészégetés*, é. n.

⁵⁷ SZÉCSI Antal 2005, 33.

séges mészkövet és fát szintén a közbirtokosságtól vásárolták. Jelentős mennyiségű fa származott ugyanakkor az előbb említettek mellett a kiterjedt birtokkal rendelkező Daniel báró uradalmi erdeiből is. *Ez az erdő-rész, ez aztán a bárónak – valamilyen Ferencnek... [Daniel – K. I.] valamikor esszeszedte ő es az erdőrészeket, mü velle megbeszélttük, ad-e fát? Igen. Met neki es jól esett, met a hulló fát bizon akkor egy száz hektár erdőbe bizon sok fa letört, sok szárazfa lett, azt hordtuk. [...] Mentünk ki az erdőbe fogattal, vittük a fűrész... [Meg kellett fizessék?] Azt meg az el vót rendezve. A báró a fát ő adta, de amikor végeztünk, akkor a katlanétt valamit, valamennyit adtunk. [Meszet?] Nem, pénzt adtunk. Pénzt adtunk, hát mit csináljon ő es az izével, a mésszel. Ide le a nagy kastély most es megvan, a bárói kastély, ide le megvan.* (3)

A mészégetők az előállított oltatlan meszet nemcsak a faluban értékesítették, hanem távolabbi vidékek vásáraitra és a környező falvak megrendeléseire egyaránt szállították: *szekerekkel szállították le s vitték vidékekre. Adták el ilyen régi vékás hogyhúvjákokkal, vékával, nem kilóval, mázsával adták. Két véka méz egy véka gabona. Így csereberélték akkor az árut, a meszet, a gabonát.* (4) Visszaemlékezések alapján az 1930–1940-es években használt átlagos katlanban a jelenleginél⁵⁸ valamivel kevesebb, 40–50 mázsa meszet lehetett egy égetéssel előállítani, amelynek szállításához egyidejűleg három-négy szekérre volt szükség. A termelés és a forgalmazás hatékony megosztását kiválóan ellátó közvetítő kereskedelmi forma, a *szekeresség* intézménye (amelynek speciális organizáltságáról előző közleményemben is szóltam⁵⁹) a 20. század derekán még javában virágzott. Gyakorlati megvalósulása az jelentette, hogy a 30–40 órás intenzív tüzelést követően – a kihűlésre számított 10–12 óra elteltével – a mészégető gazda a beszervezett fogatosokkal több napos, esetleg hetes áruszállító fuvarozásba kezdett, amely során kisebb-nagyobb tételekben kiárusította a friss, oltatlan meszet.⁶⁰ *Én vótam a gazdája, én hordtam, nekem vót a két nagy ló, szekér, én hordtam a követ, én hordtam a fát.*

⁵⁸ Általánosan 50–70 mázsás katlanokat használnak napjainkban. Az egykori legnagyobb katlan a Vargyas-patak völgyében épített 13 mázsás (ún. *vagonos*) volt. Bővebben lásd KINDA István 2007a, 587, 590–591.

⁵⁹ Uo., 583.

⁶⁰ Vargyas monográfiája a mesterség által összekötött, szoros kooperációban dolgozó társadalmi csoportokat egyenesen *mészégető társaságok*ként említi: „a szövetkezetesítés előtt mészégető társaságok is működtek a községben, amelyek a meszet a közeli és távolabbi helységekben értékesítették”. SZÉCSI Antal 2005, 33.

Akkor mikor kiegészítettük, akkor még három fogatot szereltem, négyet, avval mentünk hátra reggel, raktuk meg, vittük... (3)

A vargyasi idős mészégetők beszámolóí alapján a fontosabb célpontok a Vargyas–Barót–Sepsiszentgyörgy, a Vargyas–Székelyudvarhely, illetve a Vargyas–Kőhalom útvonalak települései voltak. Amennyiben előzetes megrendelésre szállítottak, úgy a szekerekből álló karaván a legrövidebb úton a vásárlóhoz fuvarozta a meszet. *Az illetőnek hazahoztuk, azután fogott neki. Akkor jöttek ide vidékről, Háromszékről, szegődték meg. De mű – megszegődték, odaadták a címet – ismét mentünk szekérrel, vittük igényesen oda. Jó vót erőssen. (3)*

Ha hetivásárra vitték, együtt indultak a szekeresek, s a vásárban a gazdával megkötött üzlet után válhattak szét, ki-ki a felvásárlóhoz szállítva a szükséges mennyiséget. Esetenként, megrendelés híján, házaló kereskedelmet folytatva vékánként árusították ki a szekér tartalmát: *úgy es vót, mind nem vót eladva, mentünk, mentünk, elhagytuk Málnásfalut, mindenütt kaptunk gazdát, jöttek, na meszet hoztam, mennyit adjak, ennyit. Na jöjjenek bé. Béjöttünk. (3)* A beszámolóik alapján a tranzakciót minden esetben a gazda kötötte, s ezután beszélte meg a felfogadott fuvarossal, hogy hova mennyi meszet szállítson házhoz.

Az előzetes megegyezés alapján fogadott szekeresek a több napig, esetenként akár egy hétig is tartó utazás alatt saját, otthonról vitt kosztjukon éltek, bővebb étkezéssel egybekötött közös áldomás elfogyasztására egy-egy sikeres útból hazatérőben, ismerős fogadóknál került sor. Rendszerint már az első csárdánál, ahol megállt pihenni a csoport, kifizette a gazda a fuvarosokat, hogy azok kedvükre költekezessenek, mulathassanak. *Én, mikor a meszet eladtam, akkor a pénzt megkaptam, akkor bémentünk egy kiskocsmába, s na nesze neköd es, megfizettem a fuvardíjat. Mindegyiknek vót pénze, mindegyiknek. Sok jó pénzt kaptunk erősen a katalané. [...] Ettünk-ittünk, akkor ültünk szekérre, éjjel-nappal hazáig jöttünk. Úgy meg vótak a lovak es, a fogatok es szokva, hogy egymást nem hagyták el. Egymás után a négy fogattal jöttünk. De nem csak én, a másik es négygyel, a másik es négygyel, ugye. Sokat égettük akkorjába, sok meszet hordtunk. (3)*

Hazaérve a szekeresek vagy más gazdák újabb fuvarjainak szállítást vállalták, vagy saját gazdaságukban dolgoztak, a mészégető pedig az újabb katlan mész előállításához szükséges nyersanyag beszerzésével és az égetési munka megszervezésével foglalatoskodott. *Kaptunk embört es,*

béraktuk, kaptunk embert, az ember égette, mert nekiünk fogatunk vót, ló vót, szekér vót, nekiünk kellett menjünk kóétt, fáétt, ugye. (3)

Lényegesen könnyebb volt a fuvaros élete a mészégető gazdáéhoz viszonyítva, egyrészt azért, mert a fogatos számára a faluban mindig akadt munka, másrészt azért, mert valójában nem ő, hanem jó erőben tartott lovai dolgoztak helyette. Állandóan mozgó életmódja révén alapvetően tájékozottabbnak, *világlátottnak* számított a faluban.

A mészégetés művelői az önellátó és az árutermelő életstratégiák komplementer alkalmazásával teremthették meg egzisztenciájukat.⁶¹ Életszervezésüket, gazdaságukat a több lábbon állás jellemezte. Valamennyiüknek hektáron felüli, akár 5–10 hektár terület is volt a birtokukban, amelyet – tekintet nélkül a mész iránti keresletre – folyamatosan megműveltek, ugyanakkor az ígásállatokként használt lovak tenyésztése mellett teheneket tartottak és sertést is neveltek.⁶²

A mészégető családjában a munkamegosztás a pénz megszerzésének és a termények előállításának elkülönített tevékenységeire vonatkozott. Míg a családok férfi tagjainak fő tevékenysége a rendkívül nehéz fizikai munkát igénylő mészégetésre korlátozódott, az asszonyok feladatköre a gyermekek nevelésére, az állatállomány ellátására, a ház körüli és a mezőgazdasági munkák végzésére terjedt ki. A kora tavasztól késő ősziig tartó szezonban jelentős részt vállaltak a mészégetésben is, közülük nem egy férfi módra dolgozott férje mellett a mészégető kemencénél. Erre utalt idős adatközlőm, amikor az egyik napszámosa feleségét dicsérte: *A felesége jól, M. erősen jól dolgozik. [Gondolom, hogy ők a könnyebb munkát azért...] Az nem, feláll, olyan köveket rak le a szekérről, né... 60–70 kilós köveket. [Kemény fehérnép...] Az egyszer olyan, hogy... (1)*

Nagyobb időszaki munkák idejére, mint például szántás, vetés, aratás, a férfiak ideiglenesen abbahagyták a mészégetést, és saját állataikkal, illetve megfizetett munkásokkal dolgozva arra törekedtek, hogy a mezőgazdasági munkát minél rövidebb idő alatt elvégezzék, és visszatérhessenek a hétköznapi, jól jövedelmező tevékenységükhöz. A gyermekek – koruktól

⁶¹ A környékbeli falvak gazdálkodásmódját és életvitelét rendszerező tipológia Vargyasra is érvényes, ennek megfelelően a háztartásokat az önellátó, árutermelő és pazarló kategóriákba sorolhatjuk. Lásd: OLÁH Sándor 2004a, 25–32.

⁶² Bükk és Gömör vidékének háziiparszerűen űzött mészégetése kapcsán a kutatás ugyanennek a komplementer jellegű gazdálkodásnak a meglétét és hatékony működését igazolta. Lásd BAKÓ Ferenc 1963, 297–315; PALÁDI-KOVÁCS Attila 1988, 51–70.

függően – munkabírásukhoz szabott apróbb feladatokat teljesítettek szülei mellett, s közben szinte észrevétlenül beletanultak, szocializálódtak a felnőtt világ menetébe.

4.2. *Osztán égettük a kollektívnek es...*

Az 1930-as években megnyitott külszíni fejtést – a hagymási mészkőbányát – 1948-ban a kommunista hatóságok államosították,⁶³ az önállóan termelő mészégetők engedélyeit bevonták. Mivel azonban továbbra is – és egyre inkább – nőtt a mész iránti kereslet, a termelést hivatalos keretek közé szorították, a kollektív gazdaság felügyelete alá. Az 1952-ben megalakult kollektív a mészégetők közül néhányat állandó alkalmazásba vett, mások felhagytak a mesterséggel, és munkások, illetve földműves kollektivisták lettek. [Mikor hagyott félbe azzal?] *Hát azt má nem tudom, 1951–52-be, akkor béálltunk a kollektívbe.* (3) A hegyekben, a Vargyas-patak völgyébe messze felnyúló határban kialakított tanyán egy állattartással foglalkozó család a kollektivizálást követően még sokáig működtethette a mészégető katlant, a nagy távolságra és a járhatatlan utakra való tekintettel a kollektív gazdaság ellenőrzése csak későre ért el ideáig, s akkor sem lehetett rendszeres. *Nem vótunk kollektivisták. Apám nem állott vót bé, me azét a miénk a birtok odafenn vót, ahol laktunk. Olyan messze nem jöttek vót fel, hogy elvegyék. Messze vót, tizenkét kilométerre vót.* (1)

Vargyas határában ekkor, az 1950-es években a használható lefoglalt katlanokat kijavították, másutt újakat, nagyobbakat is építettek az ipari méretekben tervezett mészégetés számára. Az előállított oltatlan meszet immár nem a régióbeli falvak magánrendeléseire fuvarozták, hanem a környéken épülő gazdasági egységeknél, istállók, kollektív-raktárak építésére használták fel, illetve a közeli ágostonfalvi állomásról vasúti szerelvényeken továbbították az országos ipari építkezések felé: *hordtuk, tettük szekérre, vittük Ágostonfalvára, és tettük vagonba. A mezei úton el, úgy-hogy azt tettük a vagonba, s vitték a vonattal el.* (3)

Bár az 1948 előtti időszakról a mészégetők nosztalgikus emlékeket őriznek, azt is felelegetik, hogy a kollektív ideje alatt, szervezett körülmények között valamelyest könnyebb volt a nyersanyagok előteremtése, ráadásul élvezték a helyi hivatalos szféra támogatását is. *Hát a jobb vót akkor. Me könnyebb vót a követ es, könnyebb vót, me a cédulát es meg-*

⁶³ BARABÁS Jenő 1991, 154.

kapta a fára, normálison, de most a cédulákkal es úgy állunk, hogy mikor adnak, s mikor nem. (2) A fa és a mésző a néptanácsé volt, abból utaltak ki meghatározott mennyiséget, a mészégetők pedig minden kiégett katlan után pénzben megkapták a fizetséget. *Akkor kollektív alapon ment. Akkor es égettük, mondom, itt szembe Sz. bácsi végig égette.* [De a pénz nem az övé volt...] *Hát na, megkapta a fizetést. Megkapta a fogatnak, megkapta a munkáján azé, hogy elvitték, azé megkapta a pénzt mindenki. Úgy, hogy a pénz nem olyan vót, hogy nem adnak, hanem adták a pénzt. Mikor a meszet kiégette, elvitték, akkor má jött haza, mán a pénzt tették a markába, ennyi. Tudták, hogy mennyi vót egy mázsza mésznek a kiégetése.* (3)

A szocializmus alatt Székelyföldön általánosan elterjedt jelenség volt, hogy a kollektívbe tömörített termelők – nemcsak a földművesek és állattartók, de a különféle erdei ipart űző családok is – igyekeztek úgy szervezni a munkát és az értékesítést, hogy lehetőleg az állami juttatás mellett valamiféle többletre tehessenek szert a rendszer kijátszásával, közvetlenül az ellenőrzőbiztosok, a brigádosok félrevezetésével, vagy éppen a velük való összejátszás révén.⁶⁴ A vargyasi mészégetőkkel készült interjúk során konkrét egyezségekre nem derült fény, csupán arra utaltak, hogy *ügyesnek* kellett lenni ahhoz, hogy az illetékes személyek szemet hunyjanak a termék időnkénti megdézsmálása fölött. [Le kellett-e mind adni, amit kiégettek?] *Hát azt le, azt ellenőrizték, ellenőrizték.* [Nem égethetett egyet magának is?] *Nemigen, nem hagyták, nem hagyták. [...] Hát ugye, esetleg egy katlant égettünk valahogy, ha úgy sikerült, öt-hat mázsát úgy elcsempészünk belőle, abból.* [Hová tudták azt eltenni?] *A helye megvót!* (1)

Arra, hogy jelenleg a legkisebb, ún. *kollektívnyugdíj*ból élő öreg mészégetők elégedetlenek a ledolgozott kemény évek után járó állami juttatással, az is magyarázat, hogy a kollektív káderesei nem vezették rendszeresen a ledolgozott éveiket a munkakönyvben, így nyugdíjba vonulásuk után szembesültek a problémával, amelynek orvoslására már nem volt lehetőség: [S a kollektív idején amit égetett, a munkakönyvbe beírták azokat az éveket?] *Azt bé, mit akartak, s a többit semmit. Huncutság.* (3) Ezt erősíti meg később egy sorstárs is: *a Cseu-világba*

⁶⁴ A megengedő viszony kiépítését a mezőgazdaság példáján lásd: OLÁH Sándor 2001; Uó 2008, 365–381; ugyanakkor bizonyított, hogy a természetkielő mesterségek során hasonlóan jártak el a szénégetők (KINDA István – PETI Lehel 2004) és a téglavetők is (KINDA István 2005).

[a Ceaușescu-korszakban – K. I.] *ki mennyit dolgozott, arra kapta a pénzt s a normát. S még sokszor bizony nem es irták rea amit kell...* (5) Többen épp az alacsony nyugdíj miatt kényszerülnek arra, hogy előrelahadott koruk dacára – jóval 70 év fölött is – az 1990 után felpezsdült versenyhelyzetben is tovább folytassák jövedelemszerző tevékenységüket. *Sokáig az almási kollektívnek égettem, tizennyolc esztendeig. Aztán, hogy a Cseu-világ megszűnt, akkor kiváltottam az iparendedélyt, rendesen kiváltottam, s akkor égettem én úgy magamnak s el tudtuk adni, vót gazda.* (1)

4.3. *Most nem megy úgy, mint ezelőtt...*

A rendszerváltozást követően a falusi kollektív gazdaságok és a környékbeli állami vállalatok – főleg a jelentős erdővidéki bányaiipar – megszűnése a térség lakosságának nagy részét munkanélküliségre ítélte. Ebben a rendkívül problémás gazdasági helyzetben Vargyason az a néhány mészégető, aki korábban állami alkalmazottként termelte az oltatlan meszet, arra törekedett, hogy kisebb léptékű magánvállalkozásként tovább folytathassa termelői tevékenységét. Mivel a múlt rendszerben használt katlanokat legtöbb esetben ők maguk építették a néptanács utasítására, vagy a még korábban épülteket újították-bővítették ki ipari mennyiség termelésére, azok használati joga természetesen őket illette meg, csupán az építmény által elfoglalt községi tulajdonú területet kellett a helyi tanácstól bérbe venni évente megújított szerződés keretében. Alternatíva híján az állami gazdaságból és az iparból utcára került helyiek közül többen – a kiútkeresés egyik fázisaként – szintén a mészégetés mellett állapodtak meg. Ők vagy alkalmi munkásokként tanultak bele a mesterségbe, vagy a család korábbi generációjának mesterségéhez nyúltak vissza. Ez az 1990-es évek elején – mindössze néhány év leforgása alatt – végbemenő represszív gazdasági folyamat az ipari tevékenységtől a természet kiéléséhez kanyarodott vissza, párhuzamosan a mezőgazdasági jelenséggel, amely során az ipari és agrárproletárok a szocializmus előtti stratégiákhöz és termelőeszközökhöz nyúltak vissza (a jelenséget a társadalomtudományokban a *visszaparasztosodás, újraparasztosodás* fogalmával próbálták körülírni⁶⁵).

⁶⁵ Vö. SZABÓ Á. Töhötöm 2002, 24–26; KOVÁCH Imre 2003; OLÁH Sándor 2004b; PETI Lehel 2004.

Az alternatíva hiánya olyan helybelit is a mészégetésre kényszerített, aki lehetőség esetén mesteremberként is megkereshette volna a kenyerét, s a próbálkozással eltelt néhány év után végül is ugyanahhoz a tanult szakmájához tért vissza. *Hát én 1996-ba kezdtem el. Magyarországon dolgoztam, munkahelyi lehetőségem nem vót. 1996-ba a fiammal kivettem a tanácstól egy területet bérbe s nekifogtunk. Őszintén mondom, loptam ezt a meszeriát, mert vótam ezekkel a régebbi mészégetőkkel. Szakmám, kőműves szakmám van, nekifogtam, megcsináltam egy kemencét. 1996-ba megcsináltuk a kemencét, akkor kezdtünk, akkor Udvarhelyre elég jól ment az üzlet, nekifogtam, s csináltam egy másikat is, de mivelhogy a fa és a napszámos munkálatok elég sokba kerültek, vagy három évig csináltam, de nem nagyon érte meg, me a fa is olyan drága vót, hogy...* (5)

Az új gazdasági struktúra azoknak a gyors adaptációra hajlamos mészégetőknek kedvezett, akik a termelés mellett a piaci körülményektől és új társadalmi kapcsolatok kiépítésétől sem idegenkedtek. Azoknak, akik elsőként kezdtek magántermelőként égetni, és akik ennél fogva az elsőként jelentkező nagy felvásárló cégekkel kötöttek szerződést. A vállalkozásba később kezdőknek kisebb, alkalmi megrendelésekkel kellett beérniük, így a kevesebb, rendszertelenül befolyt pénzből ritkább égetésekre kerülhetett sor, lehetőleg minimális megfizetett munkással, leginkább a család tagjainak munkaerejére támaszkodva. Utóbbi mészégető családok termelése elmarad a stabil felvásárló számára égető meszeseké mögött, s azt is kockáztatják, hogy alkalmi megrendelőjük visszalépésével nyakukon marad a frissen kiégetett (és tárolhatatlan) nagy mennyiségű mész. [Olyan van-e, hogy kiéget egy katlan meszet s nincs meg a gazdája előre?] *Olyan is van. Például jártam én is úgy. Megvót a gazdám, mikor telefonáltam, azt mondta, most nem kell, s ki vót égetve. [S akkor?] Akkor el kellett vigyem. Kivettem Újfalú s le Zsombor s Mirkvásár, Homoródra, azokon a vidékeken s kinek két mázsa, kinek egy mázsa, az autóval vittük a mérleget s lemértük. [S akkor milyen kocsival mentek?] Há vót egy haverom Száldoboson, annak vót saját kocsija, szólítottam, a fuvar megfizettem. [S egy nap alatt elintézték?] Egy nap alatt elintéztük. Szerencsém vót: Zsomboron 15 mázsát egy helyt megvettek, úgy nem kellett annyit kilózássam.* (5) Többek között ez a tapasztalat is hozzájárult ahhoz, hogy a saját szállítóeszköz, stabil megrendelő és megbízható állandó munkások hiányában, csupán a saját munkaerőre támaszkodható adatközlő felhagyott

a mészégetéssel. Döntését megkönnyítette az a körülmény, hogy mestersege révén munkakönyves állásban helyezkedhetett el.

A mészégetés napjainkban is főleg családi, nemzeti vonalon működik: egy-egy katlan kiégetésében a gazdasági érdekből újra tömörülő, nemzeti alapon nagycsaláddá⁶⁶ összeálló famíliák, a kiterjedt családok tagjai vesznek részt. A mesterség zavartalan műveléséhez egyidejűleg öt–hat személy, köztük legalább három nagy munkabírási férfi aktív részvétele szükséges, akik nem mindig kerülnek ki egyetlen család köréből. A család női tagjai meghatározott munkafázisok elvégzésekor szintén besegítenek. Kiseb, kiterjedt rokonság nélküli vagy tehetősebb családok gyakrabban idegen, fizetett munkaerő, napszámosok bevonásához fordulnak. A mészégetők körében közismertek azok a falusi asszonyok, akik serényebbek, odaállnak a munkához, s leginkább azokat keresik meg ajánlatukkal, akik sürgős megrendelés esetén még a *duplázást*⁶⁷ is felvállalják.

Jelenleg a faluban tíz–tizenkét család rendelkezik egy vagy két katlanal és foglalkozik mészégetéssel. A mész felvásárlását nagyobb cégekkel szerződik le, általában előzetes megrendelésre dolgoznak. Állandó megrendelőik leginkább Székelyudvarhelyről érkeznek: *...most Udvarhely nyeli a meszet, ott vannak a nagy építkezések...*

A családok emellett lehetőségeikhez mértén gazdálkodnak, állatokat tartanak, a jövedelem így a saját használatra előállított terményekből, állatokból és a mészégetésből származó pénzből tevődik össze. Jellemző, hogy a mészégetésből való megélhetés a századokkal korábbi alacsony társadalmi réteg köréből kiszakadva mára a nagyobb gazdák csoportjához kapcsolható, ők azok, akik rendelkeznek a nyersanyagok: a mésző és az égetéshez használatos tűzifa megszerzéséhez elegendő pénzzel – a fuvarokat, a berakásra és az égetési fázisra szerződött munkaerőt meg tudják fizetni, ugyanakkor kialakult kapcsolataikat aktivizálni tudják a beszerzés és a megrendelők bebiztosítása érdekében. A kötőrésre, hordásra, égetésre alkalmazott munkaerő a falu szegényebb rétegéből, főleg a cigányok köréből kerül ki.

⁶⁶ Tanulmányomban a *nagycsalád* társadalomnéprajzi irodalomban kidolgozott definíciójával dolgozom. Lásd: FÉL Edit 2001, 27–87.

⁶⁷ A *duplázásról* egyetlen gazdtól hallottam. Fogalomhasználatában ez azt jelenti, hogy a *terhelést*, a kiégett mész kiszedését és az újabb katlan rakását egyetlen nap alatt végzik el. A duplázás jó erőnléte és rendkívüli teherbírást feltételez, ilyen munka esetén a fizetség is két napszám.

Gazdaként a mészégető családfők gépekkel felszerelt magángazdaságot bírnak, gyakran gépesített munkafázisokat vállalnak a falubeliek kérésére, tehát több lábon álló, a kiterjedt családot és több kívülállót foglalkoztató magángazdaságot működtetnek. Alapos mesterségbeli tudással rendelkeznek, a mészke kiválasztását, a katlanokba a mészke szakszerű berakását valamennyi esetben a gazda végzi, ezt az alkalmi munkára hívott égető általában nem is vállalja, mivel fennáll a veszélye, hogy a rozszul megrakott katlan égetéskor beszakad és a költséges nyersanyag gemmisül. A felelősség így a gazdáié: *...ők má ismerték, s ismerik, hogy milyen színű, s milyen erezetű kövek a jók. A békasós kő például nem megfelelő. Keresték azokat a megfelelő köveket, s még ahhoz es kellett értsen, hogy megcsinálja, kifaragja azokat a köveket, mert meg kellett rakni a katlant.*⁶⁸

A jelenlegi mészégetők zöme tehát egy korábbi generációra visszanyúló nagy mészégető család, kiterjedt rokonság tagja, mellettük az utóbbi két évtizedben néhány új meszes is elkezdte tevékenységét. Az a két cigány vállalkozó, aki 2000 után épített saját katlant, a bővülő igényekben és saját rátermettségében bízva vágott neki a termelésnek, az egyik gazda egy 2000-ben, illetve egy 2002-ben épült katlannal, a másik egy 2007-ben emelt kemencével rendelkezik. Egy fiatal székely gazda elődei mesteriségét folytatva 2002-ben épített saját kemencét, egy másik mészégető 2000 óta időszakos magyarországi vendégmunkájának szüneteiben hasonló módon egészíti ki jövedelmét. Bár az egyre szigorodó jogi és természetvédelmi feltételek akadályokat gördítenek a mészégetés elé, a szaporodó katlanok és az újabban feltűnő égetők egyértelműen a tradicionális mesteriségből élők körének bővülését jelzik, amelyet a környéken továbbra is fennálló magas fokú munkanélküliség motivál. Egyedüli vonzerejét a relatív gyors pénzbeli jövedelmezősége jelenti.

Hosszas jogi procedúra után a vargyasi közbirtokosság újra tulajdonába vette az egykor államosított mészkebányát, nagyobb részét – amelyet soha nem írtak át az állam nevére – a közösségi javak visszaszolgáltatásáról rendelkező 10-es törvény alapján igényelte vissza, kisebb, 80 arányi részét pedig az azt tulajdonló, időközben megbukott cégtől csőd-eljárás folyamán visszavásárolta. A vargyasi közbirtokosság ekképpen

⁶⁸ GAZDA József i. m., 34.

viSSzaszerezte a hagymási mészkőbánya teljes, 3,6 hektáros területét.⁶⁹ Az engedéllyel rendelkező mészégetők számára azonban ez a kitermelőbázis továbbra is tiltott övezet: a közbirtokosság 2006-ban húsz évre bérbeadási szerződést kötött egy német–osztrák érdekeltségű céggel. A vargyasi határban a mészkövet továbbra is legelők, erdők kitarításával, a *hengergő kövek* összeszedésével biztosítják maguknak az égetők.

5. A mészégetés technikája és munkafázisai

A mészégetést a 19–20. századi írott források szerint tavasztól ősziig tartó szezonban végezték. Azokban a családokban, ahol az állattartás mellett gabonatermő szántóterülettel is rendelkeztek, a mészégetés két szezonra, egy tavaszira és egy őszi tagolódott, hogy a mezei munkákat is idejében elvégezhesék. Ennek megfelelően márciustól május végéig, illetve augusztustól október végéig foglalkoztak mészégetéssel. Terepkutatásom adatai alapján az időjárás, a megrendelések és a szorult anyagi helyzet függvényeként nemegyszer téli mészégetésre is sor került, amikor a hó alól gyűjtötték össze a mészkövet.

A korábban már hivatkozott, a SzNM néprajzi dokumentumtárában őrzött 1987-es jelentés alapján egy átlagos vargyasi katlan heti és évi termeléséből kiszámítható, hogy a termelőszövetkezet keretei között termelő mészégető egy évben átlagosan 6.8 hónapot töltött intenzív égetéssel. Ha ehhez az értékhez figyelembe vesszük az égetések közti egy-két pihenőnapot, valamint számolunk az esetleges időjárási és nyersanyagellátási akadályokkal, az erdőn töltött évi átlag idő 8–9 hónapra nyúlik (március–október/november). A rendszerváltás után ez az erőltetett munkaütem alábbhagyott intenzitásából, a családok munkabírásuk, pénzigényük és kényelmük szerint foglalkoznak ezzel a közismerten nehéz mesterséggel.

5.1. A meghordás

A tervezett égetés előtt két-három nappal a gazda, a katlan tulajdonosa saját szekérrel vagy fogadott fuvarossal és egy-két férfiemberrel elindul beszerezni a mészkövet. Ezeket leginkább a legelőkről, erdőkből szedik

⁶⁹ *Krónika*, 2006. 09. 06.

össze, fessegetik ki a földből. Mások a Rikából vagy Felsőrákos határából szállítják a helyszínre.⁷⁰ A megrakott szekérrel a katlan tüzelőnyílása közelébe állnak, ide ürítik le a rakományokat. A *meghordás* alatt már kiszemelik és kiválogatják, a katlanhoz közelebb dobálják a legnagyobb és legértékesebb *bótköveket*, amelyekből a boltozatosan összerakott katlan íve fog épülni.

5.2. Kőtörés, katlanrakás, bébótás

A *meghordást* követően a katlan megrakása következik. Ennél a munkafázisnál a gazda jelenléte mellett két kőtörőre és két hordóra van szükség, valamint egy emberre, aki a gazda keze alá helyezi, beadja a katlanba a mészkővel megrakott tálakat vagy a boltköveket.

A mester a katlan rakását a katlan kő- vagy téglapárkányára helyezett párkánykövekkel kezdi. A formájuk és méretük szerint különböző kategóriájú – és ennek megfelelően eltérő megnevezésű – mészkődarabok⁷¹ összerakásakor a leglényegesebb szempont, hogy a kövek súlyuk által egymást megtartsák úgy, hogy a kemenceszerűen kiképzett kb. 1 méter magas boltív – a *bótás* – lehetővé tegye az egymásra halmozott, olykor combvastagságú méterfákkal történő tüzelést. A *bébótott* katlan legtetéjére samott-téglát vagy *cserekövet* (szürke vagy vörös andezit tömböt) raknak, amely lefojtja valamelyest a hőt, lezárja felülről a katlant.⁷²

Odafigyelést, szakmai hozzáértést igényel a *bébótás*, ugyanis a rosszul rakott katlan a tüzelés alatt össze is dőlhet. Vargyasi beszélgetőtársaink jelezték, hogy ez a munka ugyanakkor a józanságot is megköveteli a gazdától, mivel előfordult, hogy az előre elfogyasztott áldomás hatása alatt még a katlanrakás közben egymás után háromszor nyomta oda az elkezdett *bótás* a mészégető mestert.

A katlanrakásban segédkező kőtörő férfiak általában falubeli cigány munkások, a követ méret szerint kiválóató és a tálakat megrakó asszonyok is gyakran a falu cigány családjából kerülnek ki. Ezeket a munkásokat napszámra fizetik. A mészégetés *bébótás* szakasza az abban

⁷⁰ A mészkőbánya kitermelését tiltó határozatok, a polgármesteri hivatal és a fokozottan ellenőrző természetvédelem intézkedései miatt a mészégetők vonakodnak a mészkő lelőés kitermelőhelyének bevallásától.

⁷¹ Ezek típusait egy következő alfejezetben ismertetem.

⁷² A korábban említett csíki katlanhoz hasonló, földdel történő szigetelésre nem találtam adatot.

résztevő öt-hat embernek 4–5 órai megfeszített munkáját veszi igénybe. Hogy a napszám fizetésével járó kiadásokat csökkentsék, gyakran a családtagok is besegítenek.

5.3. Bégyújtás, égetés

A katlanba való begyújtást kora reggelre szokás időzíteni, attól számítva a fa és a mészke minőségének függvényében 35–38 órát égetik, tehát másnap késő délután fejeződik be ez a szakasz. A jó mész nyerésének feltétele az égetés szakszerűsége és ideje. *Én a 36-ot kitüzelöm* – mondta az egyik mészégető, amiből érthető, hogy 1–2 órás ráadásra is hajlandó a minőségi mész érdekében.

Egy korábban idézett, mészégetéssel foglalkozó tanulmány szerint egy katlan kiegészítése Homoródalmáson 48 órán át tartott, amit az égetők 8 órás váltásban végeztek.⁷³ A csíki mészégetés leírásakor az égetés idejét a szerző 4–5 napra tette.⁷⁴ Beszámolóik alapján Vargyason egyetlen mészégető sem éget 38–40 óránál tovább. Az időbeli különbség okát – figyelembe véve a katlanok méreteinek azonosságát – a tüzelésre használt faanyag és a mészke minőségének különbözőségével, illetve a tüzelés intenzitásával magyarázhatjuk.⁷⁵

Az égetés során nagy mennyiségű, leginkább puhafát használnak, *olyan fa kell, amelyiknek nincs sok szene, ezt rendelésre hoztják az erdők vágtereiből. Az égetés alatt a lehulló paraszt folyamatosan ki kell húzni a katlanból, hogy ne tartson meleget, mert csak a lángot hasznosítják, az égeti ki a követ. Keményfa esetén az eltávolítandó izzó szén mennyisége jóval nagyobb, így több fáradságot igényel. Dokumentumok bizonyítják, hogy a 19. század elején is a téli tüzelésre nemigen alkalmas puhafát szintén a mészégető katlanokban hasznosították. Anno 1816 die 9na Februarii a' Máthé Moses gyalog katona házánál az Ecclesia gyű-*

⁷³ KARDALUS János 1980, 69.

⁷⁴ VÁMSZER Géza 1977, 123–124.

⁷⁵ Vámszer leírását figyelembe véve következtetésünk hiteles lehet: a csíkiak ugyanis a jóval alacsonyabb hőenergia-hordozó *cádrával*, a fűrészüzemek hulladékával, széldeszkával és forgácsal égettek. VÁMSZER Géza 1977, 123–124. Az 1980-as években több helyen a mészégető kemencékben használták el a máshol nem értékesíthető hulladékot, így például sokan égettek használt autó- és traktorgumival is. Lásd KARDALUS János 1980, 68. Ez a gyakorlat néhol máig kisebb-nagyobb intenzitással megmaradt, annak ellenére, hogy a koromfekete füsttel járó, rendkívül környezetszennyező hulladékégetést a környezetvédelmi hatóságok betiltották. Bevallásuk alapján Vargyason *nem égetünk gumival!*

lésiben meg határozottatott: [...] Azon kas mész rakása pedig legyen Kő pataka tővin, minthogy ott elég bőv a mésző, a ki égetése pedig a Rika pataka mellett valo eger és fiszfákkal legyen.⁷⁶

A katlanok méretétől függően 5–7 tonna mészövet égetnek ki. Az 1800–2000 Celsius-fokra történő hevítés során a kőből kiolvadnak, illetve a füsttel eltávoznak a szennyeződések és a más ásványok, a kőnek csak a tiszta mész-szerkezete marad meg.⁷⁷ A 18–25 méter fa elégetése alatt a berakott mésző súlyának 60%-a elvész. A mészégetők már a tűz intenzitásából, a szinte átlátszó fehéren izzó mészőről, a terjengő *friss mész szagából* tudják, hogy mikor kezd megkésülni a mész. Úgy tartják, hogy csak a kő húzza a fát, a mész nem húzza, tehát a kiegészített mész már nem igényli a további tüzelést.

5.4. Terhelés

A kifejezés a valamikori szekerek frissen égetett mésszel való megterhelésére utal. Újabban a meszet elszállító tehergépkocsikat és traktorokat is *megterhelik*. A mészégetés utolsó mozzanatára egy 12 órás kihűlési idő eltelte, tehát a késő délután abba hagyott égetést követő másnap délelőttjén kerül sor. Ekkor a mész még meleg a katlanban, de kockázatos az itteni további tárolása, mert egy esetleges eső beindíthatja a mészoltási folyamatot, így kárba veszhet az anyag és a ráfordított kemény munka. A terhelés szintén 4–6 ember munkáját veszi igénybe, ennek időtartama munkaiütemtől függően 3–4 óra. Ilyenkor a család is segíteni szokott, vagy a terhelést fizetett munkaerővel végzik.

5.5. A mészégetés jövedelme és értékelése

Vargyason termelői áron egy átlagos (leggyakrabban 5 tonnás) katlan mész értéke 2007 tavaszán 2000 lej volt.⁷⁸ A kizárólag engedéllyel beszerzett tűzifa ára 700 lejre tehető. Ebből az összegből kellett a mészégető gazdának kifizetnie a mésző hordásakor alkalmazott fuvarost, a berakás, az égetés és a terhelés során igénybe vett munkaerőt, abból fedezte azok étkeztetését és a megegyezésbe foglalt szeszes italt (sört, pálinkát) is.

⁷⁶ Vargyasi Egyházközségi Jegyzőkönyv töredéke 1813–1818. Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára.

⁷⁷ A katlanok párkányain ezért mindenütt olvadt vas és egyéb olvadt fémek, kőzetek maradványai láthatók. (Referenciaként jegyzem meg: a vas olvadási foka 1528 Celsius-fok.)

⁷⁸ Ekkor az országos bruttó minimálbér 390 lej (kb. 114 euró) volt.

Nyereségként a saját munkáját és idejét nem kalkuláló mészégető a fenti kiadások után fennmaradó összeget könyvelhette el.

Számításaim alapján és a mészégetők egybehangzó véleménye szerint a megerőltető munka eredményeként csupán a szerény megélhetés biztosított. *Ennél lehet nehezebb munka nincs* – értékelte mesterségét az egyik mészégető. Kérdésekre, a szénégetéssel való egybevetésre nevetve némiképp módosított álláspontján: *A szénégetés lehet mocskabb, mert sok gázzal jár, feketék... csak a szeme golyója s a foga fehérje látszik...*⁷⁹

6. A katlanok és a mésző típusai

6.1. Vessző-, gránit- és téglafalú katlanok

Kardalus János a környék legjelentősebb mészégető központjának, a homoródalmásinak az ismertetésében írja, hogy a 19. század közepe tájáig a meszet még *vesszőfonatú* katlanban égették, csak azután tértek rá a gránitkőből épült katlanok használatára.⁸⁰ Vargyasi mészégetők emlékeznek, hogy hallottak a vesszőfonatú katlanok, vagy az azt megelőző, pusztán *ásott* mészégető gödrök használatáról. Egy helyen még a mostani mester apja is égetett ilyenben, azt ő maga is látta, tehát arra következtethetünk, hogy ötven–hatvan évvel ezelőtt elszórtan még használtak ilyen kezdetleges mészégető katlant Vargyason. A vesszőfonatú és tapasztott falú katlanok a ma használatosaknál jóval kisebbek voltak, egy alkalommal azokban 4–6 mázsa (szemben a mai 5–7 tonnával) meszet égethettek. Ilyenből minden három–négy égetés után újat kellett építeni, mert közben a katlan fala is elégett, beszakadt.⁸¹

Homoródalmáson a 19. század végén tértek át az időállóbb *kőkatlanok* készítésére.⁸² A gránitkőből rakott nagyobb mészégető katlanokat a 20. század közepe után az egyre hozzáférhetőbb és könnyebben kezelhető téglával kezdték kiépíteni. Az áttérésben döntő érv az anyag elérhetősége

⁷⁹ A Vargyas-patak völgyébe a falutól kb. 10 kilométer távolsáig szétszórtan húzódó mészégető katlanok fölé, a Hidegaszó-patak mellé két éve szezonban dolgozó farkaslaki szénégetők érkeztek. Az utolsó mészégető katlantól számított 3 kilométerre fekvő szénégető helyszínen figyelhették meg a vargyasi mészégetők a rokon természetkielő mester-ség sajátosságait.

⁸⁰ KARDALUS János i. m., 65.

⁸¹ Vö. KARDALUS János i. m., 65–66.

⁸² Uo.

volt, valamint az, hogy a téglakatlan az égetés befejezése után hamarabb kihűl, tehát időt spórolhattak meg az alkalmazásával. A *téglakatlanok* nagy többségénél a nagy terheltségű párkányt, amely a berakott mészkö-mennyiséget tartja, továbbra is kőből rakják.⁸³

A kutatási helyszíneken átlagban 5–7 tonnás katlanokat mértem fel, a Vargyas-patak felső folyásán, a falutól 10 kilométerre találtam egy 13 tonnásnak mondott, a kollektív gazdaság idején ipari méretekben termelő katlant, amelyet romos állapota miatt ma már nem használnak.

A téglakatlanok tartósságát több helyen a tűzálló *samott-tégla* használatával próbálták biztosítani, ez azonban a gránitkőhöz hasonlóan hosszasan tartja a meleget. A vargyasi katlanokat a környezeti adottságok és a környéken található, konzolidációra alkalmas összes elem figyelembevételével építik, felhasználják a közelben kidőlt betonsast vagy éppen derékba tört villanyoszlopot is.

A katlan téglából rakott falát kívülről 10–15 cm szélességben ledöngölt földdel vagy homokkal szigetelik. A katlan felső, a föld színénél magasabbra épített téglakürtőjét és a köréje alkalmazott homokszigetelést újabban nem agyaggal, hanem vastag dróttal összeerősített bádoglepakkal veszik körbe, megakadályozva a nagy hőtől való szétnyílását.⁸⁴

8.1.1. Szimpla és rostélyos katlan

Szerkezeti szempontból két katlantípust használnak Vargyason. Régebbi, nehezebben kezelhető típus a *szimpla* vagy *egyszerű* katlan. Ebbe égetéskor hosszú és vastag fatörzset tolnak, amelyre keresztbe kerülnek a méteresre vágott hasábok, hogy az így keletkező réseken beáramló levegő a tűz oxigénellátását biztosíthassa. Az égetőnek folyamatosan ügyelnie kell arra, hogy legyen olyan nagyobb hasáb a katlanban égő tűz közepén, amelyre keresztbe lehet rakni a tűzifát.

Újabb, egyre szélesebb körben elterjedt típus a *rostélyos* katlan, amelybe a tüzelőnyílással egy síkban, azzal párhuzamosan négy-öt darab, kb. 20x30 cm vastag kőgerenda van beépítve egymástól 20–30 cm távolságra, ezek tartják a tűzfészket. Rostélyos katlan használatakor nem kell külön gondoskodni tűztartó fagerendáról, a tüzelőnyílás alatti, a

⁸³ „A mészégető katlanok a falu végibe vannak csinálva, most az utóbbi időben téglával van kirakva a köre, az alsó része kőből.” GAZDA József i. m., 34–35.

⁸⁴ A legnagyob, a 13 tonnás katlan szája valamikor vasbeton gyűrűvel volt megerősítve.

lehulló hamunak hagyott ablakon és a rostély résein elegendő levegő áramlik a tűz táplálásához, erre tehát szabadon lehet elhelyezni a méterfát. E katlantípus praktikuságának szélesedő körű felismerését tereptapasztalatom is alátámasztja, amely során az egyszer felmért szimpla katlant pontosító mérésem alkalmával, négy héttel később rostélyossá átalakítva, megemelt kürtővel találtam.

6.2. A mészró forma- és méretbeli osztályozása

Az égetésre szánt és a katlan megrakása céljából különböző méretűre tört mészró osztályozását a szakirodalomban homoródalmási példán követhettük végig.⁸⁵ Homoródalmáson az 1970–80-as évek fordulóján a mészégetők *párkánykő*, *nyomtatókő*, *boltkő*, *kutyafej*, *seggelő*, *küklő* (*küglő*) és *rást* típusú mészródarabokat különböztettek meg.⁸⁶

A vargyasi mészégetők mészró-típológiája nagyban hasonlít az almásihoz, itt viszont a hétféle típust kilencre bővítve találjuk.

- a) A vargyasi *párkánykövek* lapos és széles kövek, amelyeket közvetlenül a katlan körbefutó párkányára raknak alapnak.
- b) A *nyomtatókő* a párkánykövek lenyomtatására használt nagyobb, ke-rekebb kődarab.
- c) A *bótkő* a katlan legértékesebb építőeleme, a legnagyobb darabokat nevezik így. A bótköveket már a *meghordáskor* félreteszik.
- d) *Kutyafejű* kőnek nevezik a hosszúkás, kutyafej nagyságú és alakú követ, amellyel a boltkövek közti réseket töltik ki.
- e) A *seggelő*nek nevezett közepes nagyságú mészróvet nyomtatókőként használják.
- f) A *nagy kujakos* nagyobb férfiököl méretű mészródarabot jelent.
- g) A *kicsi kujakos* kisebb, női ökölhez mérhető kődarab; ezekkel a *kujakosokkal* a nagyobb darabok közti réseket töltik ki.
- h) A hosszú, végére és oldalára háromszög alakban hegyesedő kőtípust *ék*nek nevezik a mai vargyasi mészégetők.
- i) A legapróbb réseket, valamint a *bébótott* katlan tetejét tálban hordott *apróval* tömítik.

Bótáskor a katlanban álló mester a következő vezényszavakkal hangolja egybe a kinti két-három férfi és két asszony munkáját: *Adjátok a*

⁸⁵ KARDALUS János i. m., 68–69.

⁸⁶ Uo.

párkánykövet! Jöhet a seggelő! Törjétek a nagykujakost! Két tál apró! Készítsétek a bótkövet!

7. A gazda, a segítség és a munkás

A terepmunkát megelőzően a téma szakirodalma, az előzetes információk, valamint a Vargyasról alkotott kutatói előkép nagy létszámú mézésgető jelenlétét vetítette előre. Terepkutatásom kezdetén már arra lettem figyelmes, hogy annak ellenére, hogy Vargyast a mézésgetők falujaként tartják számon a lokális és a regionális köztudatban, adatközlőim néhány név felsorolása után már egyre nehezebben tudtak mézésgetőt azonosítani, azt sejtetve, mintha faluszinten alig tucatnyian űznék ezt az ipart. Rövidesen kiderült, hogy a *mészésgető* fogalom nagyon konkrét jelentéstartalmú, mely alapján *mészésgető* valóban 10–12 van Vargyason, nagyjából annyi, ahány katlan, illetve mézésgető helyszín (mivel egy-két mézésgető két szomszédos katlant is üzemeltet). Számomra újdonságként a helyszínen vált világossá, hogy a mézésgetési munkamenet különböző fázisaiban részt vevő katlantulajdonos, aki egyben a mézésgetés specialistája, a segédkező családtagok, illetve a fizetett napszámosok terminológiai behatárolása az elvégzett munka jelentőségéhez viszonyított. Az általánosító *mészésgető* fogalma tehát Vargyason csak azt a mindenfajta szakirányú képzettség nélküli embert – néprajzi terminussal *paraztspecialistát*⁸⁷ – jelöli, aki saját kemencéjében égeti a meszet. A mésztermelés különböző munkafázisain bekapcsolódó személyek voltaképpen a mester-ség viszonylatában jól kontúrozott hierarchia fokain helyezkednek el, s az sem mellékes, hogy ez a kategóriabeli szóródás determinálja a faluban elnyerhető társadalmi elismerés mértékét is, azaz majdhogynem egybeesik a közösségen belüli szimbolikus státussal.

a) Ennek a megoszlásnak megfelelően Vargyason tucatnyi aktívan dolgozó *mészésgetőt*, más szóval *gazdát* – vagy újabban *patront* – találunk. Köztük markáns csoportot alkotnak azok a rokonok, akik egy több generációra visszavezethető mézésgető-dinasztia tagjai; mellettük számon tartanak néhány idős, visszavonult mézésgetőt is. A gazda részvétele

⁸⁷ JUHÁSZ Antal 1991, 629.

nélkül nemigen lehet kiégetni egy-egy katlan meszet, tudására szükség van, a munka összehangolását, a nyersanyag és a szállítás megszervezését ő végzi. A munkások a gazdának szóbeli megegyezés alapján dolgoznak, aki biztosítja a mesterség hivatalos műveléséhez a helyi tanáccsal kötött szerződéses háttérrel, fizeti az adót, rendelkezik a kő és fa beszerzéséhez szükséges pénzzel, és megszervezi a nyersanyagok helyszínre történő fuvarozását is. Az állandó megrendelés bebiztosítása és a termék kedvező áron történő értékesítése ugyancsak a gazda talpraesettségét és kapcsolatszerző képességét igényli.

Az anyagi források előteremtése és a szervezői munka mellett a gazda a mesterség kiváló ismerője, specialistája is egyben. Napjaink elismert mészégetői kivétel nélkül gyermekkorukban sajátították el a mesterséget, többen épp a családi hagyományba szocializálódtak: *mondom, én lehettem... tizenöt esztendőse voltam, má akkor má szekérral hordtam a meszet, nem kocsi-val, egyik faluból le Hídvégen, le Nyáraspatak. Ismeri? Mindenütt jártam a szekérral, lóval, szekérral.* (1) A hosszú távú, összehangolt munka egyik biztosítéka lehet a leendő munkás betanítása, kéz alá szoktatása. A fennebb idézett adatközlő állandó munkása így emlékszik a kezdetekre: *fel az üdösöktől, felszedtük... Hát engem, szegény apám, nyugudjék csendesen, nem tanított erre a munkára, az öregtől láttam, P. bácsitól, me el-elhívott, lehettem tíz, tizenegy esztendőse, jöttem, s figyeltem az öreget. S fiam el kell jönni, meg kell tanulni, s addig erre, addig arra, míg az öreg bévett oda a likba maga mellé, s addig figyeltem, amíg felszedtem. Most má nem tud egy akkora követ felvenni, mind így a kujakom, így ne. Na de úgy es menyen, s úgy es csinálja, alig tud felmászni a szekérral! Hetvenen felül van.* (2)

b) A mészégetők családtagjai – szülők, gyerekek, feleségek –, amennyiben bírják a nehéz fizikai munkát, alkalmi segítségként kiveszik részüket a mész előállításának folyamatából. Szerepük nem elsődleges, részvételük sem nélkülözhetetlen, viszont ha elég segítség van, a gazdának nem kell idegen munkaerőt bevonnia és megfizetnie, a haszonból több marad a családban. Ezek a hozzátartozók ismerik a mesterség fortélyait, azonban segítségükre elsősorban a több embert igénylő munkafázisokban, például a nyersanyag helyszínre történő szállításakor, a kő törésekor és katlanba való berakásakor van időszakosan szükség. A mészégetésbe való egy-két napos bekapcsolódásra a munkahely, a családi gazdaság vezetése mellett

vagy külföldi munkavállalás szüneteiben is lehetőség nyílik, részvételük tehát opcionális, s minthogy a gazda családjának tagjai ráadásul nem kötöttek a mesterséghez, társadalmi elismertségük sem alacsonyabb a gazdánál.

c) Vargyason helyi szóhasználatban *munkások*nak nevezik a napszámra fizetett munkaerőt, amelyre a kisebb vagy idősebb családoknak fokozottabb szüksége van. Mint említettük, a mézészégetésben érintett csoportok kapcsán többrétű, társadalmi és gazdasági hierarchiáról kell beszélnünk, ugyanis a munkások gyakran a falu társadalmának szegényebb rétegéből, leginkább cigány családokból kerülnek ki. A munkások csoportja azokból a személyekből áll, akik elég megbízhatóak ahhoz, hogy a székely gazda számíthasson munkájukra az egymás után következő megrendelések esetén is. Egy-egy *rendesebb* családból két-három munkás is dolgozhat rendszeresen egy mézészégetőnek, közöttük általában kölcsönös segítségen alapuló patrónus–kliens viszony épül ki. A napszamosok a szezonon kívül kapott plusz juttatások – termény, hús, pénz – számláját munkaerejükkel egyenlítik ki. *Neköm megvan az állandós munkás, há hogyne.* [Hány ember van itt állandóan?] *Most egy ember s izé a fiával, egy család. Sógor, feleségök rakják es, ők es égetik. Én hordok követ s fát.* (1) A faluban a mézészégetésből élő csoport társadalmi megítélése egyértelműen pozitív, a becsülettel végzett értékkeremtő munka általánosan elismert, a mézészégetői státus valahová a földművesek és az iparosok közé helyezhető.⁸⁸

8. Státus és megbecsülés

A mézészégető mester megítélése során figyelembe veszik a szakértelmét, azt, hogy mennyire *régi mester*, az általa előállított méz minőségének hírért, s nem utolsósorban azt is, hogy történt-e munkabaleset, vagy figyelmetlenség okozta anyagi kár – például, hogy dőlt-e össze katlan a gazda keze alatt. Ezen kritériumok alapján az egyik munkás számításai

⁸⁸ Akárcsak a nagyrészt szénéégetésből élő és fejlődő Farkaslaka esetében. Lásd KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225. Érdekes módon a szintén természetkielítő tevékenységet folytató nagyborosnyói téglavető cigányokat – talán etnikai identitásuk miatt? – lenézik a faluban. KINDA István 2007b, 597–622. A társadalmi elismertség feltételeit és mutatóit a későbbiekben elemzem.

szerint csupán tucatnyi olyan ember van a faluban, aki mészégetőként vehető számba; ismeretei és a rábízott valamennyi munkafázis tisztességes elvégzése alapján magát is ebbe a csoportba sorolja. *Tízen, tizenketten vagyunk, amelyikek be tudjuk rakni. Mindenki nem érti. Hát olyan patronok, teszem fel V. Á., érteni érti az égetést, de nem tudja berakni. S a szülei is, az ókori izéjei is mind meszesek vótak, de nem tudja. Odafigyelés kell. [Ő valami egyébbel is foglalkozott korábban?] Az semmivel se egyébbel, csak evvel. (2)*

8.1. Szakértelem

Vargyason úgy tartják, a komoly tudású mészégetőt terméke minősíti leginkább: egyszerűen az a jó meszes, aki jó meszet éget, a lehető legkevesebb kiégetetlen kőveszteséggel. A jó mészégető érti a tüzelést, tudja, hogy hova, [a katlan] melyik sarkaiba rakja a tüzet, felmegy, megnézi a tetejét, tudja, hogy most már most ott nagyjába ki van égve a mész, másik felire tolja be a fákat, hogy na most mennyen arra a tűz, körbe mindig kell figyelje. Mikor má osztán a 24 órát meghaladta az égetés, akkor má kezd alakulni, má a tetején mutassa, hogy vannak olyan rózsaszínű vagy kicsit sötétebb, a begyúlt kő, akkor azt az oldalt még tüzelni kell. Úgyhogy ez es egy elég kucifántos mesterség. (5) Az sem mellékes tényező, hogy kitől tanulta mesterségét: nagynevű, régi mestertől vagy a foglalkozást innen-onnan felszedő mészégetőtől. Bár nem tartják etikusnak leszólni a vetélytárs termékét, az újonc mészégetőt a szakemberek nem tartják nagyra: *Ki mondta? [...] Ők sohase égettek jó meszet, menj el... [Csak tudja akkor, hogy ki nem éget jó meszet...] Én nem kell megnezzem, reanezek, a remorka, benne van, innen megmondom milyen. [Nem kell megfogja?] Én nem, nem egyáltalán. (1)*

8.2. Régiség

A faluban a 20. században lényegében egyetlen olyan mészégető volt, aki az államosítás előtt néhány évvel már égette a meszet, majd a kollektív keretei között munkakönyves alkalmazottként mintegy négy évtizeden át, sőt a rendszerváltás után ismét visszatért saját katlan működtetéséhez. A szakmában eltöltött évtizedek és a keze alól kikerülő mész minősége mellett hozzájárultak elismertségéhez. *Na a vót, itt ecce nálunk Vargyason ő vót a legjobb, ő, F. bácsi. S úgylehet a legrégebb ember es evvel a munka szempontjából. (2)* A legtöbb jelenlegi idős mészégető már gyermekkorá-

tól kezdve a család tagjaként szocializálódott a mesterségbe, általában az apa, nagypapa keze alatt sajátították el a munka fortélyait. A faluban őket tartják a szakma igazi mestereinek.

8.3. Szervezési készség

Megfigyeléseim alapján a komoly mészégető fölötté áll a munkafolyamatnak és az alkalmazott napszamosoknak, koordinál, tökéletesen összehangolja a termelői és az értékesítési munkát – a meszet égetés után egyből a felvásárló járművére rakodják –, ugyanakkor előrelátó módon kalkulál, és lehetőség szerint előkészíti a soron következő egy-két munkamenethez szükséges nyersanyagot. Az adatközlő által fennebb említett gazda ugyan állítólag nem tudja *bébótani* a katlant, stabil anyagi helyzete viszont lehetővé teszi, hogy egy-két katlanra való fát előre megvásároljon és a kemence körül felhalmozzon. [A fát előre megvásárolják?] *Megvásárolja, hogyne. Egy-két katlannal örökkéig meg szokta ő vásárolni. Csak ezek a P. bácsiék [a saját gazdája – K. I.] má üdősök mind a ketten, s nem úgy rendezik bé, mint ezek a fiatalok. A követ es, a fát es... (2)*

8.4. Emberség

A jó gazda személyéhez hozzátartozik az emberséges, megértő magatartás a napszamosaival szemben, amelyet a közösen, patrónus–kliens viszonyban végzett munka időtartamával is le lehet mérni. *Hét éve elmúlt, hogy P. bácsival. [...] Nekem nem rokonjaim egyáltalán, de már annyira, mintha apám s anyám vóna! [...] Nem tudom, oda bé az út alá járt-e fel, csak itt a falu között van V. Á., ezek mind rókonyok, testvérek. S avval itt, csak ebbe a katlanba kilenc évet dolgoztam. (2)*

8.5. Józanság

A mészégetői munka alapvető kritériumai közé tartozik a mértéktartó alkoholfogyasztás. *Met ez olyan munkahely, hogyha szeszöl, evvel foglalkozik, akkor nem tud jó meszet égetni. [Hogyha iszik?] Hogyha igen. De ha nem szeszöl, s odafigyel, s csinálja, akkor jó kell, hogy legyen. Mondom én, mennyi üdeje foglalkozok én véle, de többen vannak üdösebbek, ezek a V.-k, sose sikerült, hogy beduvasszam, vagy ne égessem jól. (2)* Tekintettel arra, hogy a mészégető a szabadban, erdőn dolgozik, tehát nem köti semmiféle szabályozás az italtól való tartózkodáshoz – például nem vezet autót –, a jó erőnlételet legtöbbször a pohár szesz ital, főleg

pálinka fogyasztásának tulajdonítják. Ahhoz azonban, hogy az erőnlét és az éberség is optimális legyen az éjszakai égetések alatt, a mérsékelt ital-fogyasztás szigorú betartása szükséges. Egyik gazda tapasztalatból tudja, hogy mennyi a munkása egyszeri adagja: *S.-nak nem kellett pálinkát adni vaj egy pohárral, de többet gátá. Részögödött meg.* (1)

Bár többen nagy ivók hírében állnak, a mészégetők és a munkások igyekeznek visszazorítani az égetés idejére a szeszfogyasztást, mivel nagy a tétje a munkájuknak: veszélyes, ugyanakkor nagy anyagi kár keletkezhet. Részegség miatt történt végzetes balesetről nem tudnak a faluban, viszont az állandóan elhangzó anekdoták közé tartozik az az eset, amikor az ittas mészégető egymás után háromszor *duvasztotta* magára a katlant berakás közben. [Volt, hogy valakiket odaütött rakás közben...] *Ja igen, igen.* (nevet) *Hát ők akkor meg vótak részögödve, osztán odaszorította vót az öregget.* [Nem lett semmi bajuk?] *Nem, jó mészégető vót az, I. bácsi.* (5)

8.6. Éberség

A mészégetőt az éjszakai tüzelés során mutatott kitartása is minősíti. Lényegében olyan személy nem is égethet meszet, aki elalszik égetés közben, mivel a *leszakadt* tűz felélesztve sem tudja többé kiegészíteni az időközben megedződött követ. *Hát ha véletlenül, mondjuk, mellette elaluszik éjjel, az egyszer ha a tűz kialudt, abból soha mész nem lesz. Mecedződik, abból mész nem lesz.* (5) Leginkább az újonc munkásokat figyeli éberen a gazda, azokat nem is engedik magukra tüzelni. [Olyan volt-e, hogy valaki nem tudta kiegészíteni a meszet?] *Kerül, kerül, vót velem es olyan, fel nem ébredt vóna, éjjel vót, ő úgy aludt, hogy kétszer a katlant megraktam, s még akkor se ébredt fel.* [S ha mondjuk valaki embere magának, akit odafogadott, hogy égesse ki, a meszet elrontja, akkor ki kell fizesse?] *Egyszer fizette ki. Én ügyeltem arra, felébredtem arra. Egy olyan embörrel vótam, még azt es hallottam, olyan ébren aludtam, hogy a katlant rakta meg.* (1)

9. Cigány mészégetők?

A vargyasi mészégető ipar bemutatása során a természeti feltételek, a nyersanyag, a technológia, az értékesíthetőség, valamint a mindebben érintett társadalmi közeg életstratégiájának feltárásában és bemutatásá-

ban még egy fontos tényezőről szólnom kell: a humán erőforrásról. Korábban utaltam arra, hogy a magyar gazdák mellett dolgozó munkások javarészt a falu szegényebb cigányai közül verbuválódnak. Ezért a mészégetők között a faluban élő cigányok megítélése annak függvényében mozdul el a pozitív vagy negatív pólus irányába, hogy az illető cigány dolgozik-e, részt vesz-e a mészégetésben, és abban milyen szakember, illetve mennyire megbízható munkát végez. S nem utolsósorban azt is figyelembe vesszük, hogy lehet-e adni a szavára, betartja-e a gazdával kötött szóbeli egyezségeket (például egy tervezett katlan égetésének kezdő időpontját stb.).

Nem tisztázott, hogy Vargyas tradicionális mesterségébe a falu cigány családjai mikor kapcsolódtak be. Ugyan az egyik gazda úgy tudja, hogy Vargyason egy cigány ember égette elsőként a meszet, és a faluban tőle tanulták a mesterséget, a vargyasi unitárius templom építésére vonatkozó 19. század eleji forrásokban cigány foglalkoztatására csak a téglavetés kapcsán van példa (ott „tégla vető cigány”), a székely mészégetőket a nagyobb megbecsülést jelző „mész mesterek” kifejezéssel illették.⁸⁹ Feltételezésem szerint valamikor a 20. század elején alkalmi munkásokként kerülhettek kapcsolatba a mesterséggel, az említett Miska nevű mesteren kívül a megkérdezettek nem tudtak az 1989-es változás előtti időszakból cigány mészégetőket említeni. A kommunizmus éveiben a kollektívnek termelő néhány gazda csak munkásként dolgoztatott falubeli cigányokkal.

A narratívák alapján úgy tűnik, a vargyasi cigányok a rendszerváltás után fordultak nagyobb számban a mészégetés lehetőségei felé, legtöbbszörük továbbra is napszámos munkásként dolgozott. Jelenleg olyan család is van, amely 15–20 éve többnyire ugyanannak a mészégetőnek az állandó munkása, az itthoni munkák szüneteiben pedig Magyarországon egészíti ki jövedelmét.

A már említett patrónus–kliens típusú, szoros együttműködéssé alakuló több éves informális viszony a munkaszegzonon kívüli kölcsönös alkalmi segítségekre is kiterjed. Általában a gazda élelemmel segíti a rászorult munkásának családját, akiktől cserébe lojalitást, megbízhatóságot, egy-egy soron kívüli megrendelés esetén mozgósíthatóságot vár el. [Vanak családok, akikhez örökké ugyanazok a cigányok járnak.] *Há igen, há*

⁸⁹ Az 1814-es kifizetések között: „2do: A téglavető cigánynak”, öt sorral alább pedig „8vo: A mész mestereknek...” Vargyasi Egyházközségi Jegyzőkönyv töredéke 1813–1818, Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára. Az ártírt dokumentumok önzetlen átengedésért köszönet illeti Fehér János művészettörténészt.

például itt fent V. F.-nél, ott más, ott megvannak az emberek, amelyikek rendszeren, azok mennek mindig dolgozni. Négy-öt embör, hat embör, ott is két katlan van. [Még egyebet is adnak pénz mellett?] Há szoktak ezek, ugye tavasszal bárán van, adnak egy báránt, adnak egy juhot vagy sajtot adnak. (5)

A szoros gazdasági kapcsolatok példáival szemben számos narratíva a cigányok által becsapott gazdákról szól. Némelyik mészégető éppen azt nehezményezi, hogy munkása számára a fizetésen felül még teljes ellátást is kellett biztosítson, s mindaz ellenére a munkás cserbenhagyta jötevőjét a szükségben. *Nem érte meg, met nem vót kivél csinálni s... ezekkel a cigányokkal itt Vargyason, ugye, nem kaptunk akkor más napszámost. Azoknak vásároljad az élelmet, vásároljad a cigarettát, vásároljad ezt, vásároljad azt, nehéz, nehéz. Akkor olyanok vótak, hogy előre má jöttek, hogy adjak pénzt, me hónap jó dolgozni. Odaadtam a pénzt: vagy jött, vagy nem. (5)*

Két tapasztalt idős mészégető még markánsabban fogalmazta meg kirekesztő véleményét: *Neköm nem vót cigány, neköm rendes vargyasi magyar ember vót. Én nem szerettem a cigányt. [Miért?] Hát azé, met azoknak mindent kellett adni. Azoknak ételt, italt, pénzt, mindent! Egy más, rendes ember eljött, a tarisznyába hozta az élelmet, me bérakta, kiégettük, akkor adtam a tiszta pénzt. Akkor es jól járt, s az es jól járt...; illetve: [Cigányokat nem alkalmaz?] Én??? Cigányt? Neköm magyar embörök vótak! (1)*

Érdekes, hogy annak ellenére, hogy a hosszú idő alatt kiválóan elsajátították a munkafázisokat, olyannyira, hogy lényegében az idős gazdának például ők égetik a meszet, nem mertek belevágni saját vállalkozásba. Egyrészt szerepe lehet ebben a hiányzó infrastruktúrának (autó, fogat), az engedély-megszerzés procedúrájának, a bizonytalan tartott felvásárlásoknak, de akár az adók és a hivatalos papírmunka egyfajta miszticizálásának is a székely gazdák részéről. Többen hangoztatták, hogy nincs olyan kiépült bizalmi kapcsolathálójuk, amely törekvéseikben támogatná, adott esetben a helyi tanácstól és a székely gazdáktól sem várhatnak segítséget. *Hát ezen, így ha nincsen fogatja, vagy járműve, valami, autó, kocsi, beszerezze ezeket a dolgokat, nem érdemes vele foglalkozni. Me erőssen sok kiadás van vele. Erőssen sok. [...] Hát lehet ismerős es, me az es megkéri azt a pénzt, amit ő fuvarozik, de így ahogy van az öreg es, P. bácsi, lova van, szekere van, a követ meghordjuk, a fát meghord-*

juk, kiadás nincsen. De ha nincs egyáltalán semmi olyan jármű, hogy termeljünk követ, fát, mindent, akkor sok a kiadás, nem érdemes vele foglalkozni. S az adó... (2)

Mindezzel szemben az ellenpéldák száma is szaporodik: 2000-ben egy cigány saját katlant épített nem messze a falutól, s két év múlva újabbat emelt a jól menő üzlet bővítése céljával annak tőszomszédságában. Vállalkozásában munkásokként szintén cigányokat alkalmaz. Bevállása szerint korábban is mészégetők mellett dolgozott, így sajátította el a szakma fortélyait. Az indulása óta eltelt időszak erőfeszítéseinek köszönhetően a lokális köztudatban elfogadott mészégetőként van jelen. 2007-ben egy vargyasi cigány *újoncként* vágott bele a mészégetésbe, a tapasztalt mészégetők rosszallása ellenére. Azóta már elterjedt a faluban a hír, hogy a kezdő által rakott katlan *összeduadt*, majd nem égett ki rendesen a berakott mészke. Úgy tűnik, a több évszázados hagyomány által szentesített székely erdei iparhoz kezdő cigányoknak alaposan fel kell készülniük a többség rosszalló és visszahúzó magatartására. Számukra – különös módon – a modernizáció egy tradicionális mesterségbe való szocializációt hozta, amelynek jövedelmét ugyanúgy külföldön megkeresett pénzekkel egészítik ki, mint más hagyományos ágazat cigány etnikumú termelői – például az említett nagyborosnyói téglavető. A ritka kilépések és a jellegzetesen magas fokú kötődés a lényegesen kevesebbet jövedelmező természetkielő mesterséghez azonban nem teszi lehetővé a tőke téglavetőkéhez hasonlatosan látványos felhalmozását; a mészégetésből nyert pénz a vargyasi cigányok számára csupán a szűk megélhetést biztosítja.

10. Normálison megélnék belőle...

Nemcsak a székely mészégetők, de a vargyasi falubeliek is azon a véleményen vannak, hogy a mészégetésből csak megélni, meggazdagodni nem lehet: *Há vannak ezek a V. Á.-ék s J.-ék, egyikmásk, azoknak honn van az emberik es, jól, jól van kuncsaftja es, el tudja adni... [Valaki gazdagodott-e meg ebből?] Ebből eccer nem. Ebből eccer nem! Negyven, negyvenegy esztendő vagyok, de még nem hallottam... Nem, nem. Az a másík, hogy erőssen nehéz munka, eccer én tudtom szerint ilyen munkát, ilyen nehezet, mint ez... De muszáj csinálni, muszáj csinálni. Me ha nem vóna muszáj, akkor nem csinálnánk. (2)*

A mézészetű dinasztiaiak tagjai is a tisztességes megélhetést és a kényelmes életkörülményeket biztosítják tevékenységükkel, kirívó felhalmozást nem tudnak megvalósítani: *...megélnék belőle, nem igaz, hogy nem élnek meg belőle, elég normálisan megélnék belőle, de egyszer, hogy meggazdagodjon, valaki egy nagy házat építsen s látszódjon, hogy ez itt mézészetű lakik, a lakáson, olyan nincs.* (5)

Úgy tűnik, itt is ugyanaz a piaci stratégia és gazdasági vonzata figyelhető meg, mint egyéb termelő jellegű tevékenységgel kapcsolatban: az, hogy nem a termelő, hanem a forgalmazó könyvel el nagyobb jövedelmet. A vargyasi meszet 1990 óta leginkább székelyudvarhelyi cégek vásárolják fel. Mézészetű adatközlőnk olyan személyt is ismer, akinek egy technikai újításba való befektetése során vállalkozása igen jövedelmezővé vált: [Gazdagodott-e meg valaki a mézészetűből?] *Itt egyszer Vargyason még nem, senki sem.* [S máshol igen?] *Például, én őszintén megmondom: van Udvarhelyt egy valaki, az Magyarországon dolgozott s hozott vót – az 1990-es évek elején – hozott vót egy mézészeti gépet, azt vásárolt s ő neki fogott. Általába ő szokta innét Vargyásról felvásárolni a meszet, de ő aztán biztos, hogy meggazdagodott, de úgy, hogy katasztrófálisan.* Ugyanennek a stratégiának a sikerességét erősíti meg egy másik beszélgetőtárs is: *Erőssen egy sem, egy sem. Meggazdagodott az, aki tőlem megvette a meszet, eloltsa, hogy ő adja el. Az meg.* (5)

A mézészetűvel kapcsolatos piacorientált magatartást jelenleg a faluban egyetlen vállalkozó szemlélete tükrözi: ő maga nem éget meszet, vállalkozásával azonban igyekszik részt találni a termelők és a felvásárlók tábora között azzal, hogy a vásárlói igényekhez igazítja ajánlatát. Helyi lakosként könnyebben jut megegyezésre a mézészetű gazdákkal. A felvásárolt meszet a saját portáján ázott mézsgödörökben oltatja be fizetett munkásokkal. *Annak jobban megéri, me úgy számítsa maga, hogy ebből... így ebből a kőből kiegészve egy kilóból lesz három kiló.* (1) Jövedelmét ezzel a művelettel a falubeliek számításai szerint mintegy megháromszorozza. *Há itt például van egy vargyasi szomszéd, ő nem éget meszet, ő csak óccsa a meszet, ő megveszi a mézészetűktől, megvásárolja a meszet, otthon béóccsa, utána zsákolja. [...]* Neki jobban megéri, háromszorosán tudja eladni, ő nem kell vásároljon sem fát, ő nem kell bérakassa hat emberrel a katlant, nem kell tüzeltesse harminc órát, negyven órát, mennyit, attól függ, milyen a katlan minősége. Ő béóccsa, két emberrel jó nyugodtan béóccsa, annak megvan a haszon, a jövedelem. Abból jó

a pénz. (5) A sikeres példának egyelőre nem akadt követője a faluban, bár úgy vélik, igazából így kellene a piaci követelményeknek elébe menni, a jobb áron eladható oltott méz forgalmazásával. Könnyen felismerhető – akár az államosítást megelőző időszak példáján is –, hogy a szorosabb kooperáció a mézészektől és egy kialakuló helyi forgalmazó csoport között hosszabb távon akár több tucatnyi család megélhetését biztosíthatná. Ami azonban gátat szab a termék közös értékesíthetőségének: a konkurenciaharc és az egyéni érdekek.

11. A konkurencia rendesből minden szakmába megvan

Említettem, hogy új mézészektől megjelenése helyi viszonylatban szakmai féltékenységet, rivalizálást szül, amely esetenként rosszindulatú viszonyulásokat eredményez. Öregek visszemlékezései szerint régen is megvolt a konkurencia a mézészektől között, olyan eset is történt, hogy éjjel a határból hazafelé igyekvő mézészektől hátulról rátámadtak és megverték haragosai. A támadókat felismerte az áldozat. Mézészektől voltak.

Nemegyszer az is megesett, hogy a haragos felek a mézészektől katlanban kárt téve vezették le felgyülemlett sérelmeiket: *Kiduvasztották ott az írigy embörök, mentünk, hordjunk követ, hát le van duvasztva.* [Ki lehetett?] *Azt nem lehet tudni, sok írigy, hitvány ember van.*⁹⁰ (6)

Egyik beszélgetőtársam szerint az engedélye kiváltásakor és mézészektőlként való indulásakor nem illett volna kényszerhelyzetbe hoznia a régebbi mestereket tanácsok kérésével, hisz nem szívesen darabolták volna apróbbra a felvásárlók csoportját és ezáltal jövedelmüket. *Nem akartam azért megkérdezni, azé, me tisztába vótam azzal, hogy a meszeriát nem árulja el senki sem. Lehetséges, ha kértem vóna egy véleményt, eltérítettek vóna egy másikra, hogy mit tudom, ne sikerüljön vagy ne tudjak bealalakulni ebbe a dologba. Én azt mondtam, én nekifogok, tudom, hogy kell...; Ez a konkurencia rendesből minden szakmába megvan. Nem igen árulja el, aki olyan ember.* (5)

Az utolsó, cigány származású újonc mézészektől vállalkozását például már kezdettől kétkezdéssel figyelték és ellenezték. *Egy újonc építette a*

⁹⁰ Az egyik mézészektől katlan mellé botra támaszkodó embert imitáló szalmabábut helyeztek, hogy távolról úgy tűnjön: a gazda ott van a katlanál.

katlant, s arra haraguttak, hogy né belészökött, hogy se fogat, se traktor, se kocsi, semmi, s mégis nekifogott, de mamáj napig es csinálja az es, nincsen se lova, se szekere... (2) Úgy tűnik a korábbi példák alapján, hogy egy idő elteltével a helyi mészégető közösség alternatíva híján elfogadja a kívülről érkezőt, amit leginkább a csoportjukat homogenizáló *mészégető* megnevezés használatával juttatnak kifejezésre.

12. Munka és ünnep

Vagyason a mészégetők időbeosztására a munkahét maximális kihasználása és a vasárnap megütlése jellemző. Az étetési munkákat igyekeznek úgy szervezni, hogy lehetőleg vasárnap ne dolgozzanak: leginkább akkor örülnek, ha szombat délre sikerül berakni a katlant, hogy alája majd hétfő hajnalban gyűjthassanak be. Ezt a hagyományosnak tűnő időhasználatot a munkaidő beosztásának tradicionális etnográfiai értelmezésében egyrészt az úr napjának munkaszüneti napként való felfogása magyarázza,⁹¹ modern korunk gyakorlatában azonban inkább a jól megérdemelt pihenés napjaként emlegetik Vargyason, amelynek szakrális töltetét a falubeliek templomjárása biztosítja. Ilyenkor a mészégető család bőségebb étkezéssel ünnepli meg az elmúlt hét munkáját és készül a másnapi munkakezdésre.

Alkalom adódik ilyenkor italozásra is, hisz a munkával töltött hétköznapokon, főleg étetéskor, fokozott mértéktartás kívánatos a balesetek és károkozás elkerülése végett. *Met ez olyan munkahely, hogyha szeszöl, evvel foglalkozik, akkor nem tud jó meszet égetni. [...] A fát, méter fák vannak, azt be kell rakni, ilyen bolthajtásba jön össze a katlan. S abba kell a fákot rakni. Egy olyan követ megütött... s vége. Akkor vége! A kiadás, amit kötött, s a napszamosoknak amit adott, minden elment...* (2)

A mértéktelen ital fogyasztástól eltiltó etikai kódexet ugyan minden mészégető magáénak vallja, a mindennapi gyakorlatban azonban meglehetősen sűrűn fordulnak elő a szabályok megszegésének esetei is. Amennyiben az ittas állapotban bekövetkező baleset, konfrontáció nem jár súlyos következményekkel, úgy az esemény rövid idő alatt a közösség narratív diskurzusába anekdotaként, gyakran felelevenített tréfás történet-

⁹¹ Vö. PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001, 139–150.

ként kerül be. Mint például a korábban említett eset: [Volt, hogy valakiket odaütitött rakás közben...] *Ja igen, igen. (nevet) Hát ők akkor meg vótak részögdöve, osztán odaszorította vót az öreget. (5)*

Szinte mindegyik katlan mészhez események, kalandok sokasága fűződik, amelyek pikantériája épp az eltúlzott szeszölésben rejlik, s így a legtöbb mészégető élettörténete nevetve mesélt, kivételesen érdekes eseményekkel telített. A néhai leghíresebb mészégetőről a mellette nevelődött középkorú unokája idézett fel anekdotát: *Elmentek vót Uzonkába, elvittek egy szekér meszet s bémentek ott a Hatod alatt a kabanába. Megrészögdöttek, ott valami cigányok látták, hogy sok pénz vót náluk. Le Bacon felé szekérrel mikor jöttek – meg vótak a szekér derekába részögdöve –, felültek azok es a szekérre, a pénzt elvették, úgy lehet még pofon es verték őket, a pénzt es elvitték, azt mondja az öreg, jobb lett vóna, ha a Vargyas patakába beléduvasztotta vóna (nevet). (4)*

Nemcsak a munka végeztével, hanem általában már a munka megkezdésekor igyekeznek gondoskodni arról, hogy a szusszanásnyi szünetekben legyen kéznél egy pohár ital az erőgyűjtéshez – mutatnak rá a mészégetők. *A pénz az öregnél vót mindig a belsőbe, úgy mondta, bugyeláris. S akkor a munkatársaknak elmentem ott a réten ki Olasztelekre, vót egy olyan nagy hátizsák, sörrel megraktuk, mindegyiknek szánkós vodkát... azt szerette az öreg, a színes pálinkát nem, csak a fehéret, Monopol vagy szánkós vodka. (4)*

A terhelés – a kiégett mészkő kiszedése – végeztével a határból hazatérőben az útba kerülő kocsmáknál is illik megállni, ahol a gazda áldomást fizet, *megtiszteli* a munkásokat. Adatközlőm arra is rámutat, hogy a kemény munkával megszerzett pénzt a mészégetők nemcsak a mindennapi gondok enyhítésére, a megélhetésre fordítják – bár ez az elsődleges, felhasználásában nagy szerepet szánunk a ceremóniális beruházásoknak: az emberi kapcsolatok ápolásának és a családi-baráti közösségben szervezett ünneplésnek, italozó mulatozásnak is. *Má a régi mészégetőknél megvót ez, hogy minden katlan mész az meg vót ünnepelve. Most es úgy van. V. F.-nél például, ők aztán még úgy es van, hogy egy katlan mész ára reamegy, addig ünnepelnek. Ha elfogy a pénz, akkor rakják esmen bé s égetik ki. (4)* Ezáltal folyamatosan újratermelik a közösségen belüli szimbolikus pozíciót és újradefiniálják a munkásaikkal és a falubeliekkel kiépített emberi-társadalmi kapcsolatokat is.

13. Összegző

Bár a korai tudósítások a néhány évtizede közölt forrásokhoz hasonlóan a mészégetés kapcsán azonos, negatív jövőképet tártak a hosszú távú iparúzés elé, ezek megfogalmazása óta rendületlenül zajlott az égetéséhez szükséges mész és fa beszerzése a környékbeli területek, bányák és erdőségek kitermelése által. Véleményem mégis megegyezik a korábbi meglátásokkal: az erdők rohamos fogyásával és a mésző magáncélra történő kitermelésének korlátozásával e hagyományos népi mesterség hosszabb távon visszaszorulásra, felszámolásra ítélt. „Mert e lakosok sok szép erdejüket a sok meszeléssel elpusztították, sőt az egész Rika rengeteg erdeje is úgy megfogyott már, hogy többé nem *Rikának*, hanem *Ritkának*, gyérnek neveztetthetik. Hogyis ne, mikor itt a mészégetéssel, csak közép számításal minden esztendőben ötezer szekér fa fogy el tűzi fán kívül s pedig mi a hasznon a mészégetésben is egyéb, mint megszokott rossz kevés egyszer másszori hasznon mellett tíz annyi kár és annak hordozásával egybekötött erkölcstelenség s szerencsétlenség. Nem akarok e tárgyban bővebben ereszkedni, mert a mész is kell a hazában éppen a jobb építésekre nézve is és a karácsonyfalvi mész a leghíresebb az egész hazában”⁹² – írta bő másfélszáz évvel ezelőtt a székelyföldi utazó.

A jelenlegi, frissen épült vagy felújított, szaporodó mészégető katlanok arra utalnak, hogy a vargyasi mészégetők a minimális gazdaságosság mellett gazdasági alternatíva híján a természetvédelmi megszorítások, a törvények szabályozásai és a lokalitás nyújtotta feltételek, „kiskapuk” közt ügyesen lavírozva megélhetésüket továbbra is a széles körben keresett mész előállításával próbálják előteremteni.

A dolgozatban igyekeztem kihangsúlyozni a lokális népi ipar regionális jelentőségét, amely – Hermann Bausinger nyugat-európai viszonylatú⁹³ és Oláh Sándor székelyföldi vonatkozású⁹⁴ megállapításai mellett – egy-

⁹² Kiemelések az eredeti szövegben is. SÁNDOR István, JÁNOSFALVI 1942, 42–43.

⁹³ Bausinger példákön keresztül utasítja el azt a már-már klasszikusnak számító elméletet, mely szerint a történelmi múltban az archaikusabb falvak magukba zárva éltek, elszakadva, kizárva a szomszéd települések társadalmi-gazdasági interakcióiból. BAUSINGER, Hermann 1995, 53.

⁹⁴ „Minden látszat ellenére, a székelyföldi agrárvidék nem változatlan újratermelési rendszer, a falu nem hagyományokba merevedett, zárt társadalmi totalitás, hanem differenciált társadalmi alakzat, amelynek termelőtevékenysége az aktuális feltételrendszerben kulturálisan alakított.” OLÁH Sándor 2004b, 136.

úttal újabb cáfolata a tradicionális falu mint önmagába forduló zárt organizmus elméletének.

Az elemzés során megfigyelhető, hogy a mézéségetési hagyományokat alapjaiban nem változtatták meg a 20. századi politikai korszakok, azok csupán művelőinek táguló-szűkülő köreit befolyásolták. Az itt felvillantott nyílt konfliktusokon vagy a latens rivalizáláson túl a vargyasi mézéségetők valójában máig egységes csoportot alkotnak, nemcsak a kutató szemében, hanem választott életstratégiájuk és mindennapi gondjaik, célkitűzéseik viszonylatában is. Megfigyeléseink szerint amikor egy *gazda* úgy vélekedik falubelijéről, hogy *az is mézéségető*, gesztusával nemcsak a másik szakmai elfogadását fejezi ki, de a közös sorsot megélő meszesek csoportjának a behatárolását is elvégzi.

A felvillantott élettörténetek és a felidézett sorseseemények bemutatásával a vargyasi mézéségetés 20. századi történetének egyes fejezeteit kívántam kivonatolva emberközelbe hozni. Eddigi összefoglalásom a kutatási periódus rövidege miatt nem lehet teljes. Reményeim szerint az erdei ipar eszközkészletét, technikáját és működési elveit kiválóan leíró pozitivista és funkionalista szempontú korábbi közlemények⁹⁵ mellett (amelyek tudomány szemléleti hagyományát részben itt is igyekeztem továbbvinni) az életstratégiákat feltáró és narratívákat elemző társadalomnéprajzi-antropológiai megközelítés egy lépéssel közelebb vitt az organikus mézéségetői kultúra és az e köré rendeződő társadalmi csoportok életmódjának és mentalitásának megismeréséhez.⁹⁶

Adatközlők

- (1) – aktív mézéségető, az 1940-es évektől folyamatosan éget, 77 éves
- (2) – cigány munkás, 1986-tól éget, 41 éves
- (3) – aktív mézéségető, 1952–1990 között nem égetett, 86 éves
- (4) – alkalmi segítség, mézéségető család tagja, hivatalnok, 40 év körüli
- (5) – egykori mézéségető, 1996–1999 között égetett, kőműves szakember, 45 év körüli
- (6) – (1) mézéségető felesége, segítség, 70 év körüli

⁹⁵ KARDALUS János 1980; Uő 1981; PALÁDI-KOVÁCS Attila 1988.

⁹⁶ Itt köszönöm meg Tánzos Vilmosnak a dolgozat korábbi változatához fűzött lektori észrevételeit.

Irodalom

BAKÓ Ferenc

1963 A Bükk hegység mészégetőinek munkaszervezeti formái, *Az Egri Múzeum Évkönyve*, I, Eger, 297–315.

BALASSA Iván

1989 *A határainkon túli magyarok néprajza*, Gondolat, Budapest.

BÁNYAI János

1938 *A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai*, I, Könyvnyomda R. T., Odorhei.

BARABÁS Jenő

1991 Az erdő szerepe egy székely falu életében, in: Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 153–157.

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*, Osiris-Századvég, Budapest.

BORDI Zsigmond Loránd – DÉNES István

1999 Régészeti kutatások a Rika-erdő kora középkori erődrendszerében, *Acta (Siculica) 1999/1*. Székely Nemzeti Múzeum – Csíki Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 175–188.

DÁVID József (szerk.)

1941 *Székelyföld írásban és képben*, „Kaláka” Könyvkiadó Vállalat, Budapest.

EMSZT – SZABÓ T. Attila (szerk.)

1978 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, II, Kriterion, Bukarest.

1982 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, III, Kriterion, Bukarest.

FÉL Edit

2001 A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson, in: Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 27–87.

GAZDA József

1993 *Mindennek mestere. A falusi tudás könyve*, Püski, Budapest.

HOFFMANN Géza

1901 *A Székelyföld kincsei*, Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat, Sepsiszent-Györgyön.

JAKAB Elek – SZÁDECZKY Lajos

1901 *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. T. Könyvnyomdája, Budapest.

JUHÁSZ Antal

1991 Kőfejtés, kőbányászat, kőfaragás, *Magyar Néprajz III. Kézművéség*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 620–635.

KARDALUS János

1980 A homoródalmási mészégetés, *Népismereti Dolgozatok*, Kriterion, Bukarest, 64–74.

1981 Mészégetés Csíkszentdomokoson, *Művelődés*, 34, 8–9, 58–60.

KINDA István

2005 Tradicionális mesterség és profitorientált életstratégiák. Jövedelemszerzési technikák egy háromszéki cigány közösségben, in: Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, KJNT, Kolozsvár, 147–170.

2007a Vargyas mészégetői múltja és jelene I. Mészégető katlanok a Vargyas és a Hagymás-patak völgyében, és a Kövesútfeje (Pusztá) határrészben, *Acta Siculica 2007*, Sepsiszentgyörgy, 579–595.

2007b „A téglavetéssel erőssen nagy baj van...” Fejezetek a nagyborosnyói cigányok gazdasági és társadalomnéprajzi kutatásából, *Acta Siculica 2007*, Sepsiszentgyörgy, 597–622.

KINDA István – PETI Lehel

2004 Szenesek. A tradicionális erdőkiélés és a nyugati piacgazdaság között. Vállalkozói kultúrák Farkaslakán?, *Erdélyi Társadalom*, II, 2, 203–225.

KÓS Károly, dr.

1972 *Népélet és néphagyomány*, Kriterion, Bukarest.

KOVÁCH Imre

2003 A magyar társadalom paraszttalanítása európai összehasonlításban, *Századvég*, 28, 41–65.

KOZMA Ferenc

1879 *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*, Kiadja a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet, Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest.

OLÁH Sándor

2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*, TLA – Közép-Európa Intézet, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

2004a *Gazdálkodásmód és életvitel*, in: Uő: *Falusi láttelepek 1991–2003*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 25–32.

2004b *A székelyföldi agrártermelés társadalmi feltételei 1989 után*, in: Uő: *Falusi láttelepek 1991–2003*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 128–138.

2008 *Kliensek és patrónusok. Egy szocialista termelőszövetkezet tündöklése és bukása*, in: Uő: *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön, 1940–1989*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 365–381.

ORBÁN Balázs

1868 *A székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, I, Pest, 227–229.

ORBÁN István, H.ALMÁSI és LÖVÉTEI

1832 *Észrevételek a Magyar köz hasznu Esméretek Tárából, Nemzeti Társalkodó*, I. félesztendő, Kolozsvár, 123–125.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1988 *Népi mézégetés a gömör-tornai karsztvidéken*, in: Uő: *Életmód, foglalkozás, nemzetiség. Bányászat és erdei iparúzés a régi Gömörben, Gömör néprajza XIV*, KLTE Néprajz Tanszék, Debrecen, 51–70.

2001 *Hagyományos közösségek időhasználata*, in: Barna Gábor (szerk.): *Társadalom, kultúra természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére, Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 57*, Karcag–Szeged–Szolnok, 139–150.

PETI Lehel

2004 *Az agrárgazdaság poszt szocialista átalakulása a Kis-Küküllő menti falvakban, Korunk. Posztkommunizmus – posztkolonializmus*, XV, 12, 103–107.

POTSÁ József (szerk. biz. elnök)

1899 *Háromszék Vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Kiadta Háromszék vármegye közönsége, nyomtatott Sepsi-Szent-Györgyön, a Jókai-Nyomda-Részvénytársulat nyomdájában.

SZABÓ Á. Töhötöm

2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*, KJNT, Kolozsvár.

SZÉCSI Antal

2005 *Falu a Látóhegy alatt. Vargyas község monográfiája*, Regiostar, Székelyudvarhely.

TAKÁCS Péter (sajtó alá rendezte)

2001a Udvarhelyszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 1*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

2001b Marosszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 2*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

2002a Háromszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 3*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

2002b Csík-, Gyergyó-, Kászonszék és Aranyosszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 4*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

SÁNDOR István, JÁNOSFALVI

1942 *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*, II, Minerva, Kolozsvár.

SERES András

1983 Mészégetés az Észak-Persány hegységben és környékén, *Művelődés*, 36, 2, 28–30.

VÁMSZER Géza

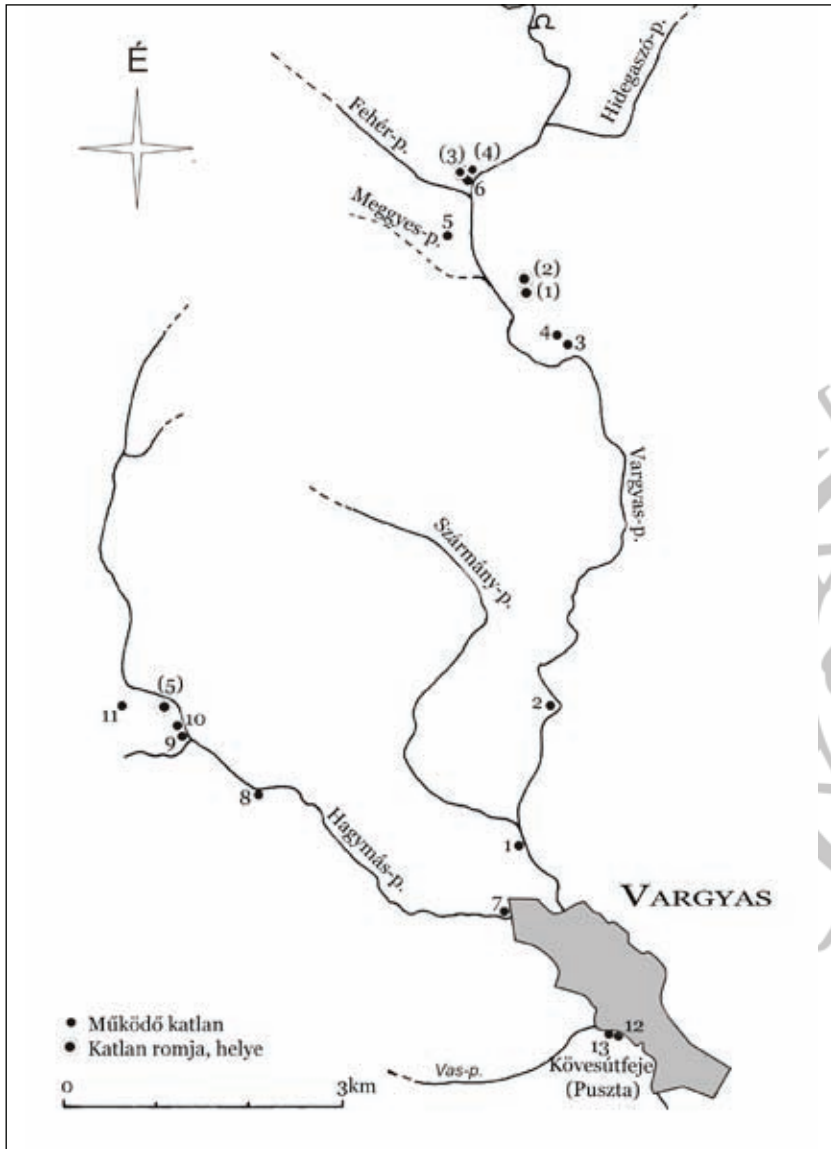
1977 Népi kismesterségek és ügyeskedések Csík, Gyergyó és Kászon falvaiban, in: *Uő: Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 100–178.

Források

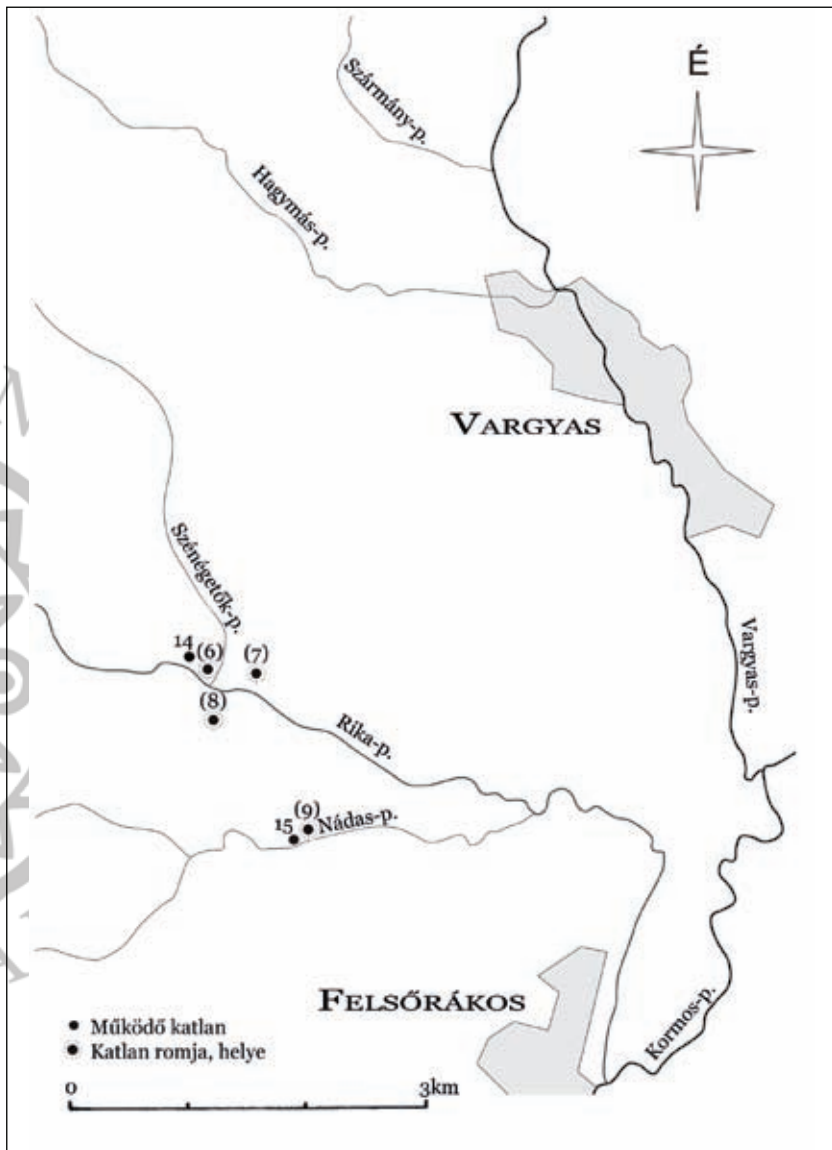
Egyházközségi jegyzőkönyv töredéke 1813–1818, 1819–1844. Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára.

SÁLvt – Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 28. Scaunul Sepsi, Cutia I., nr. act. 3. (1802–1820), 4, 4 verso.

Mészégetés (kéziratos és géppel írt feljegyzések a vargyasi és a fülei mészégetésről). É. n. Székely Nemzeti Múzeum néprajzi dokumentumtára *Studiu privind dezvoltarea industriei mici a valorificării prin tipizare*. 1987. Székely Nemzeti Múzeum néprajzi dokumentumtára

A mészégető katlanok térbeli szóródása a Vargyas- és a Hagymás-patak mentén

Mészégető katlanok a Rika- és a Nádas-patak mentén

Adattár

Az alábbiakban a 2007-2008-ban felmért Vargyas- és Hagymás-patak völgyének, valamint a Kövesútfeje határrész katlanjainak, illetve a Rika- és Nádas-patak mészégető helyszíneinek a legfontosabb adatait teszem közzé. A katlanok számozása a térképek jelzeteire utal.

a) Katlanok a Vargyas-patak völgyében

A Vargyas-patak völgyében 2007. májusában 6 működő katlant találtam. Ugyanitt két, még a kollektív gazdaság idejében működtetett, 1992-ig üzemelő, nagyon romos kőkatlan tájba simuló nyomait figyeltem meg. Felmértem a legnagyobb, a 13 tonnás vargyasi katlan romjait, valamint dokumentáltam az egyetlen, új funkcióval felruházott, pincévé (!) átépített egykori katlant.

1. katlan. Tulajdonosa Vásárhelyi József.

Szimpla, cigánytéglából rakott katlan.

Méretei: az oválissá deformálódott kürtőnyílásának átmérői (belvilága): 110x190 cm, mélysége a párkányig: 220 cm.

Kapacitása: kb. 5 tonna mészko kiegészítésére alkalmas.

2. katlan. Szász András tulajdona.

Rostélyos, cigánytéglából rakott katlan a Sáros nevű dűlőben. Épült 2000-ben.

Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 190 cm, mélysége a párkányig: 280 cm.

Kapacitása: kb. 7,5–7,8 tonna.

3. katlan. Vásárhelyi Ferenc tulajdona. Rostélyos, cigánytéglából épült katlan. Ezen a helyen a kollektív építette a katlanokat az 1950-es években, ebben a nagyszülők és a szülők égettek. A 1990-es évek közepén kijavították, 2007-ben az újabb javítás alkalmával megerősítették és megemelték a kürtő magasságát, rostélyossá alakították. Közvetlen közelében (5–6 méterre) áll a 4. számú katlan.

Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 200 cm, mélysége a párkányig: 280 cm

Kapacitása: kb. 7,5–8 tonna.

4. katlan. Vásárhelyi Ferenc tulajdona.

Szimpla, cigánytéglából épült katlan. A kollektív építtette a 3. számú katlan mellé, 1994-ben a Vásárhelyi család kijavította és 2007-ig használta. Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 210 cm, mélysége a párkányig: 250 cm. Kapacitása: kb. 7 tonna.

5. katlan. Ifj. Vásárhelyi János tulajdona.

Rostélyos, cigánytéglából épült katlan. 2002-ben épült családi összefogással.

Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 230 cm, mélysége a párkányig: 290 cm. Kapacitás: kb. 8 tonna.

6. katlan. Id. Vásárhelyi János tulajdona.

Szimpla, samott-téglából rakott katlan. Épült 1989-ben, azután már kétszer újjáépítették.

Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 180 cm, mélysége a párkányig: 230 cm. Kapacitása: kb. 5 tonna.

Egykori katlanok a Vargyas-patak völgyében

(1) katlan helye – fűvel benőtt romjai maradtak.

Cserekőből rakott katlan volt, 1992-ig égettek benne, utána elhanyagolták, széthordták az anyagot más katlanok építésére.

(2) katlan – fűvel benőtt romjai maradtak.

Cserekőből rakott katlan volt, 1992-ig égettek benne, utána elhanyagolták és anyagát ennek is széthordták a szomszédos katlanok építésére.

(3) katlan – összedőlt. Id. Vásárhelyi János tulajdona.

Épült: 1972–73-ban, szimpla, cigánytéglából rakott katlan volt.

Méretei: szájszélesség: 300 cm, mélység: 300 cm.

Kapacitása: kb. 13 tonna.

(4) katlan – átépítették pincének. Id. Vásárhelyi János a tulajdonosa.

Épült: 1974-ben, pincévé átépítették, kibetonozták 1994-ben. Az intenzív állattartással foglalkozó gazda nyáron nagyobb edényekben itt tartja

hidegen az ivóvizet, illetve itt tartja hűvösben az általa készített friss tejtermékeket, míg eladásra kerülnek. Ugyanitt raktározza a zöldségfélét is.

b) Katlanok a Hagymás-patak völgyében

A Hagymás-patak völgyében 5 működő katlant mértem fel.

7. katlan. Tulajdonosa Vásárhelyi Áron.

Szimpla, samott-téglából rakott katlan.

Méretetek: a felső rész átmérője: 180 cm, mélység a párkánytól mérve: 280 cm.

Kapacitása: kb. 7 tonna.

8. katlan

2007-ben, samott-téglából rakott rostélyos katlan.

Méretetek: szájszélesség: 210 cm, magasság: 270 cm.

Kapacitása: kb. 7,5–8 tonna.

9. katlan. Koréh Csaba tulajdona

2000-ben épített, cigánytéglából rakott rostélyos katlan.

Méretetek: szájszélesség: 190 cm, mélység 240 cm.

Kapacitása: kb. 7 tonna.

10. katlan. Tulajdonosa Koréh Csaba

2002-ben épített, cigánytéglából rakott rostélyos katlan.

Méretetek: szájszélesség: 220 cm, mélység 280 cm.

Kapacitása: kb. 8 tonna.

11. katlan

Rostélyos, cigánytéglából épített katlan.

Méretetek: szájszélesség: 180 cm, magasság: 230 cm

Kapacitása: kb. 5 tonna.

Valamikori katlan a Hagymás-patak völgyében

(5) katlan – fűvel benőtt romjai alig kivehetők.

Valószínűleg cserekőből rakott katlan volt, anyagát széthordták.

c) Katlanok a Kövesútfeje (Pusztá) határrészben

Vargyas ezen határában két katlant mértem fel. Ezek közvetlen közelében időszakosan az utcabeli cigányok téglavető katlanokat is működtetnek.

12. katlan. Lázár Sándor tulajdona.

Szimpla, cigánytéglából rakott katlan.

Méreték: szájszélesség: 180 cm, magasság: 240 cm.

Kapacitása: kb. 5,5 tonna.

13. katlan Tulajdonosa Lázár Sándor.

Rostélyos, cigánytéglából rakott katlan.

Méreték: szájszélesség: 180 cm, magasság: 240 cm.

Kapacitása: kb. 5,5 tonna.

d) Működő katlan a Rika-patak mentén

14. katlan. Építője Fehér János.

Szimpla, cserekőből (szürke andezit) rakott katlan. Épült 1996–97-ben.

Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 200 cm, mélysége a párkányig: 250 cm.

Kapacitása: kb. 4 tonna mészkő kiegészítésére alkalmas.

Egykori katlanok a Rikában

(6) katlan. Építette Fehér János és Szócs Bertalan.

Szimpla, cigánytéglából rakott katlan, cserekővel kijavították az utóbbi években. Épült 1994–95-ben.

Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 230 cm, mélysége a párkányig: 300 cm.

Kapacitása: kb. 4,5–5 tonna mészkő kiegészítésére alkalmas.

(7) katlan helye. Máthé György (Szócs) tulajdona volt.

Cserekőből rakott katlan volt, a kollektív megalakulásáig, 1952-ig égettek benne.

(8) katlan helye. Szócs Ferenc (Kadét) tulajdona volt.

Cserekőből rakott katlan volt, már az 1940-es években használták.

e) Katlan a Nádas-patak mentén

15. katlan

Szimpla, cserekőből épített katlan.

Méretek: szájszélesség: 180 cm, magasság: 230 cm

Kapacitása: kb. 5 tonna.

Egykori katlan a Nádas-patak mentén

(9) Beomlott, cserekőből rakott katlan.

